

“Warm welkom, ook voor moslims?”

Afstudeerproject GPW

*Praktijk en opvattingen van leden van het
Kerkgenootschap Leger des Heils
betreffende de ontmoeting met moslims*

Immy Hoekstra-Rondaan 071279
Christelijke Hogeschool Ede

Samenvatting

In dit onderzoeksrapport wordt verslag gedaan van het onderzoek wat verricht is naar de praktijk en de opvattingen van individuele leden en korpsofficieren van het Kerkgenootschap Leger des Heils, ten aanzien van de ontmoeting met moslims. Enerzijds wordt gekeken naar de aanwezigheid van contacten met moslims en de inhoud van de gesprekken in deze ontmoeting. Anderzijds wordt gekeken naar de overtuigingen van respondenten wanneer men tot een vergelijking tussen het eigen christelijke en het islamitische geloof komt. Dit alles vindt plaats naar aanleiding van de volgende probleemstelling:

Welke aanbevelingen kunnen er aan het Kerkgenootschap Leger des Heils worden gedaan ten aanzien van visie en beleid rond de ontmoeting met moslims?

Om deze vraag te beantwoorden dient er onderzoek te worden gedaan naar de huidige praktijk en opvattingen rond de ontmoeting met moslims door lokale belijdende leden en korpsofficieren van het Leger des Heils. Ook is het nodig om daarbij te kijken naar internationaal ontwikkelde visies, zowel binnen het Leger des Heils internationaal als andere kerkelijke/christelijke organisaties.

Het onderzoek deed blijken dat er binnen het Leger des Heils verschillend gedacht wordt over de houding die men als christen ten opzichte van de moslimnaaste zou kunnen innemen. Uit het onderzoek kwam naar voren dat een groot deel van de belijdende leden, maar ook enige korpsofficieren, bij voorkeur een grote terughoudendheid wil betrachten ten aanzien van evangelisatie van moslims. Enerzijds lijkt dit gemotiveerd te worden door de overtuiging dat op deze manier de andersgelovige met respect wordt behandeld. Anderzijds lijkt de terughoudendheid ook te worden gevoed door een negatieve beeldvorming over hoe de evangelisatie richting de andersgelovige er uit zou zien. Een aantal keren wordt genoemd dat men geen heil verwacht van ‘welles/nietes’-gesprekken. Velen echter, met name de korpsofficieren benoemen in de vergelijking van beide godsdiensten de unieke rol van Christus in het eigen geloof, waardoor men niet tot een theologische gelijkstelling van beide godsdiensten kan komen.

Naast de groep die terughoudendheid wil betrachten wordt ook een kleinere groep leden aangetroffen die het verlangen heeft om richting de andersgelovige moslim praktisch dienstbaar te zijn en getuigenis af te leggen van de gevonden rijkdom in Christus.

Deze visie komt overeen met de formele visie van het (internationale) Leger des Heils ten aanzien van wereldevangelisatie. Echter deze formele visie op beleidsniveau lijkt in zekere zin geïsoleerd te zijn van de lokale praktijk van alledag richting de moslim. Er kunnen namelijk - naast de ontmoetingen die plaatsvinden binnen de horizontale activiteiten - nauwelijks doelgerichte activiteiten of individuele pogingen worden waargenomen om de moslimnaaste te bereiken met een getuigenis. De verbintenis tussen aanwezige visie en

praktijksituatie lijkt daardoor niet bijzonder sterk. De vraag doet zich dan ook voor: Wat is de kracht van deze formele visie als die - als het ware - op de 'reservebank' zit?

De variatie in theologische standpunten binnen het Leger des Heils die door het onderzoek naar voren kwam, wordt ook aangetroffen bij andere kerkelijke denominaties. Dit bleek na literatuuronderzoek. Enige kerkgenootschappen lijken binnen de eigen geledingen te komen tot een acceptatie van deze variatie in theologische standpunten. Vandaar uit deed de vraag zich voor of een dergelijke acceptatie van visies binnen het Leger des Heils Kerkgenootschap ook mogelijk zou zijn. Naar overtuiging van de auteur is dit gezien de hiërarchische structuur van de organisatie, maar bovenal door het diepgewortelde roepingsbesef van het Leger des Heils als evangelisatiebeweging een onmogelijk standpunt. Een acceptatie van een zekere pluraliteit met betrekking tot theologische visies op het gebied van evangelisatie zou naar overtuiging van de auteur een uitholling van de missie van het Leger des Heils kunnen betekenen.

De waargenomen discrepantie tussen formele visie en praktijk op lokaal niveau binnen het Leger des Heils Kerkgenootschap is naar de mening van de auteur overigens kenmerkend voor een deel van de Kerk van Christus in Nederland in de 21^e eeuw. Deze lijkt namelijk in zekere mate in crisis te verkeren omtrent haar eigen missie en roeping.¹

¹ Erwich, R. *Veelkleurig Verlangen* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2008) p. 21.

1. Inhoudsopgave

	Samenvatting	2
1.	Inhoudsopgave	4
2.	Voorwoord auteur	6
3.	Aanleiding	8
4.	Probleemstelling en subvragen	9
5.	Werkwijze en producten	10
6.	Onderzoeksterrein en onderzoeksvorm	
6.1.	Onderzoeksterrein	11
	<u>6.1.1. De Islam</u>	11
	6.1.1.1.Kenschets van een religie, de Islam	11
	6.1.1.2.De historische positie van moslims in Nederland	12
	6.1.1.3.De maatschappelijke positie van moslims in Nederland	13
	<u>6.1.2. Het Leger des Heils</u>	14
	6.1.2.1.Kenschets van een Kerkgenootschap, het Leger des Heils	14
	6.1.2.2.Beschrijving respondenten	16
	6.1.2.3.Beschrijving van gehanteerde onderzoeksvorm	16
6.2.	Onderzoeksvorm	16
7.	Uitkomsten enquêteonderzoek belijdende leden	18
	- <i>Beschrijving van praktijk en opvattingen leden</i>	
	<i>Kerkgenootschap Leger des Heils</i>	
8.	Uitkomsten enquêteonderzoek korpsofficieren	26
	- <i>Beschrijving van praktijk en opvattingen korpsofficieren</i>	
	<i>Kerkgenootschap Leger des Heils</i>	
9.	Theoretische verdieping met betrekking tot kerkelijke en christelijke opvattingen rond dit thema	31
	9.1. <i>Islam - Christendom - historische en huidige dialoog</i>	31
	9.2. <i>Verschillende theologische standpunten binnen</i>	
	<i>de Kerk van Christus</i>	34
	9.3. <i>Denominaties en hun keuzes in de ontmoeting met moslims</i>	36

	<i>Rooms Katholieke Kerk</i>	36
	<i>Wereldraad van Kerken</i>	37
	<i>Protestantse Kerk Nederland</i>	38
	<i>Evangelicalen</i>	39
9.4.	<i>Visie Leger des Heils internationaal</i>	41
10.	Aanbevelingen ten aanzien van visie en beleid	45
10.1.	Visie	45
10.2.	Beleid	
	10.2.1. <i>Theologische en missionaire beleidsthema's</i>	47
	10.2.2. <i>Relationele en praktische beleidsthema's</i>	50
11.	Verklarende woordenlijst	52
12.	Literatuurlijst	54
13.	Bijlagen	58
	I. <i>Enquête 'Een warm welkom, ook voor moslims?'</i>	
	II. <i>Volledige beschrijving uitkomsten enquête belijdende leden Kerkgenootschap</i>	
	III. <i>Volledige beschrijving uitkomsten enquête korpsofficieren Kerkgenootschap</i>	
	IV. <i>MINUTE BY THE CHIEF OF THE STAFF</i>	
	V. <i>Tien regels voor zending</i>	

2. Voorwoord auteur

Een van de momenten die het meeste indruk op me heeft gemaakt in de afgelopen drie jaar van officiersschap in korps Rotterdam Centrum was een ontmoeting met een allochtone persoon (omwille van privacy blijft een verdere beschrijving van deze persoon achterwege) die met enige regelmaat bij ons langs kwam. In een gesprek wat ik met deze persoon voerde vertelde deze mij dat alhoewel opgegroeid in een islamitisch land en islamitisch gezin, een bijzondere ontdekking was gedaan. Een ontdekking die deze persoon in een korte zin van maar vier woorden verwoordde: 'Maar Jezus is anders'.

Deze, maar ook andere ontmoetingen van de afgelopen jaren met moslims, hebben mij verrijkt en uitgedaagd. Het is een verrijking en een uitdaging die gepaard gaat met vragen, met verwarring, met zoeken naar wegen voor het 'hoe' van persoonlijk getuigenis ten opzichte van deze andersgelovige medeburger. Een zoektocht die gepaard gaat met twijfels, met onmachtgevoelens over het eigen onvermogen en over het praktische gebrek aan ontmoetingen en relaties met moslims. Het is een zoektocht die zich beweegt op de ondergrond van een samenleving die het ongepast vindt om de eigen geloofsbeleving te verheffen boven die van een ander, een samenleving die de samenvoeging van allerlei elementen van verschillende godsdiensten tot één aanmoedigt en daarmee wars lijkt van een boodschap van bekering, redding en verlossing door één Persoon en langs één weg. Het is een zoektocht die zich beweegt binnen een Kerkgenootschap wat alhoewel qua beleid formeel helder over de opdracht tot wereldevangelisatie in navolging van Christus, op uitvoerend niveau ook een terughoudendheid met betrekking tot evangelisatie onder andersgelovigen laat zien. Het is kortom een zoektocht die niet met 'uitroepetekens' gepaard gaat, maar vooral met een voorzichtig proberen komt, om in woord en daad ook aan hen die de Here Jezus Christus enkel als boodschapper van de Allerhoogste beschouwen, de rijkdom te laten zien die er juist in het Immanuel - God ten volle met ons in Christus - is.

Bijzonder jammer heb ik het gevonden om in dit onderzoek niet volledig recht te kunnen doen aan de boodschap die de Bijbel ons aanreikt rond het thema omgang met andersgelovigen. Dit heeft enerzijds met de afbakeningen van het onderzoek te maken, maar anderzijds ook met het feit dat in de huidige samenleving de Bijbelse boodschap voor een discussie buiten de Kerk (en misschien zelfs binnen de Kerk), vanwege de grote variatie in interpretatie, nauwelijks autoriteit meer lijkt te hebben. Ik vind dit heel erg jammer. Mijns inziens is juist in de geschiedenis van de jonge Kerk al duidelijk geworden hoe zeer de christelijke Evangelieboodschap bedoeld is in een pluralistische context te worden gedeeld. In dit opzicht verschilt de huidige samenleving weinig van de samenleving ten tijde van de apostelen. De Bijbel legt hiervan getuigenis af en zou juist in een zoektocht naar authentiek en relevant getuigenis ten opzichte van andersgelovige naar mijn mening onze basis mogen zijn.

Heel hartelijk wil ik op deze plaats een aantal personen danken.

Allereerst dank ik de opdrachtgever, majoor J.A. den Hollander, voor de mogelijkheid om het onderzoek 'Een warm welkom, ook voor moslims?' te mogen verrichten binnen de Zuid Nederland Divisie van het Kerkgenootschap Leger des Heils. Tevens dank ik de opdrachtgever voor de inhoudelijke ondersteuning bij de totstandkoming van dit onderzoeksrapport. De gegeven ruimte en het ontvangen vertrouwen heb ik zeer gewaardeerd.

Ik dank de verschillende raadgevers vanuit het Kerkgenootschap die mij hebben geïnformeerd omtrent de verschillende vertegenwoordigingen van het Leger des Heils in nationale en internationale kerkelijke organisaties. Tevens dank ik de verschillende zeer bereidwillige collegae op Internationaal Hoofdkwartier in Londen, die mij verzekerden van het belang van het thema van dit onderzoek en mij bruikbare doorverwijzingen gaven voor verdere verdieping in het thema.

Een woord van dank wil ik tevens op deze plaats richten aan hen die mij middels het invullen van de enquêtes hebben laten delen in hun eigen zoektocht rond dit thema. Heel hartelijk dank voor de open manier waarop zowel belijdende leden als korpsofficieren van het Kerkgenootschap Leger des Heils door middel van het invullen van de enquêtes het 'levende hart van dit onderzoek' hebben aangereikt.

Ook wil ik de heer Jaap Beukema danken voor de wijze waarop zijn kritische blik dit onderzoeksrapport heeft bijgeschaafd. De betrokkenheid van de heer Beukema bij het door mij onderzochte thema heeft de momenten van overleg bijzonder nuttig en inhoudelijk bevestigend gemaakt. Met name de laatste puntjes op de 'i' zijn door zijn kritisch meedenken gezet. Ik wil de heer Beukema dan ook heel hartelijk danken voor de door hem geïnvesteerde tijd en de betrokkenheid die hij in het thema van het onderzoek en in mijn werk heeft getoond. Ik heb deze steun zeer gewaardeerd.

Tevens dank ik de Christelijke Hogeschool Ede voor de wijze waarop ik, ingestroomd via een zogenaamd EVC-traject (Eerder Verworven Competenties), in de afgelopen twee jaar heb mogen deelnemen aan de inspirerende, opbouwende en toerustende colleges en mijn voordeel op het gebied van mijn ontwikkeling heb mogen doen door de ondersteuning van zeer capabele en sympathieke docenten. In het bijzonder noem ik de naam van de heer Teus van de Lagemaat, die vrijwel vanaf het begin van mijn instroom in de opleiding als SLB-er talloze vragen en praktische problemen heeft opgelost. De studietijd aan de CHE is een bijzonder goede tijd geweest en de bezoeken aan Ede zal ik zeker gaan missen!

Mijn gebed is tot slot dat dit onderzoeksrapport binnen het Leger des Heils Kerkgenootschap mag leiden tot erkenning van het thema, tot bezinning, verdieping en verbinding intern en bovenal tot bewogenheid voor allen die de Here Jezus Christus nog niet als 'anders' hebben leren kennen.

Immy Hoekstra-Rondaan, oktober 2009

3. Aanleiding

De aanleiding voor het kiezen van dit specifieke onderwerp en thema voor mijn afstudeerproject is gelegen in ervaringen die ik heb opgedaan in mijn werk als korpsofficier van een kleine korpsgemeente van het Leger des Heils in Rotterdam Centrum.

Ik heb gemerkt dat er een beperkte kennis is van de achtergronden en inhoud van de islamitische godsdienst en tevens een nog vrij beperkte doordenking van de eigen visie als christelijke geloofsgemeenschap ten opzichte van andersgelovigen. Toch vindt de ontmoeting met de islamitische medeburger zeer frequent plaats binnen de verschillende dienstbaarheidinitiatieven van het Leger des Heils Kerkgenootschap.

De ontmoeting met de islamitische medeburger zou er mijns inziens door worden verbeterd, wanneer de kennis omtrent zijn culturele en religieuze achtergrond groeit. Vanuit een grotere kennis kan ook nagedacht worden over de vraag hoe ook missie, - evangelisatie en dienstbaarheid - richting deze doelgroep het beste vorm gegeven kan worden.

Vanuit bovenstaande motivatie ben ik er toe gekomen om aan de divisieofficier (majoor J.A. den Hollander) van de Zuid Nederland Divisie, waar korps Rotterdam Centrum onder valt, toestemming te vragen onderstaand beschreven project te gaan uitvoeren. Het belang van het Leger des Heils met betrekking tot dit onderwerp is dat er middels dit afstudeerproject de mogelijkheid is een gesignaleerde ontwikkeling in de omgeving van de korpsgemeenschappen uit te diepen en hier op een korpsoverstijgende manier naar te kijken. Tevens is het belang van de opdrachtgever het ontvangen van onderzoeksresultaten en een beleidsadvies rond dit thema. Hiermee wordt landelijke bewustwording en besluitvorming ondersteund.

In de titelomschrijving is gekozen voor een variatie op een slogan die gedurende enige jaren door het Leger des Heils Kerkgenootschap werd gebruikt, te weten 'Voor een warm welkom hoef je niet ver te zoeken', in dit kader 'Een warm welkom, ook voor moslims?'.

Voor de beeldvorming is het van belang om reeds hier te vermelden dat voor het onderzoek bewust gekozen is om dit te verrichten binnen het Kerkgenootschap Leger des Heils. De andere Stichtingen van het Leger des Heils, inclusief de Stichting Welzijn- en Gezondheidszorg Leger des Heils worden derhalve niet bij dit project betrokken. Deze thematiek heeft binnen de hulpverleningstak van het Leger des Heils nog een aantal andere accenten, die mijns inziens niet binnen het bereik van de GPW-opleiding vallen, noch op mijn kennisgebied als GPW-er en korpsofficier liggen.

4. Probleemstelling en subvragen

De probleemstelling van dit onderzoek luidt als volgt:

Welke aanbevelingen kunnen er aan het Kerkgenootschap Leger des Heils worden gedaan ten aanzien van visie en beleid rond de ontmoeting met moslims?

Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden dient er onderzoek te worden gedaan naar de huidige praktijk en opvattingen rond de ontmoeting met moslims van lokale belijdende leden en korpsofficieren van het Leger des Heils. Ook is het nodig om daarbij te kijken naar internationaal ontwikkelde visies, zowel binnen het Leger des Heils internationaal als andere kerkelijke/christelijke organisaties.

Bovenstaande probleemstelling leidt tot de volgende subvragen:

- a. Wat is de huidige praktijk en wat zijn de opvattingen inzake de ontmoeting met de islamitische medeburger bij de lokale leden van het Leger des Heils Kerkgenootschap?
- b. Wat is de huidige praktijk en wat zijn de opvattingen inzake de ontmoeting met de islamitische medeburger bij de korpsofficieren van het Leger des Heils Kerkgenootschap?
- c. Hoe formuleren het Leger des Heils internationaal en andere relevante kerkelijke/christelijke bewegingen haar visie op dit thema?

5. Werkwijze en producten

Ten einde de probleemstelling van dit onderzoek op een adequate wijze te kunnen beantwoorden wordt het onderzoeksrapport uit de volgende vier producten opgebouwd.

- a. Beschrijving van praktijk en opvattingen leden Kerkgenootschap Leger des Heils
- b. Beschrijving van praktijk en opvattingen korpsofficieren Kerkgenootschap Leger des Heils
- c. Theoretische verdieping met betrekking tot kerkelijke/christelijke opvattingen rond dit thema.
- d. Aanbevelingen ten aanzien van visie en beleid voortvloeiend uit voorgaande punten.

6. Onderzoeksterrein en onderzoeksvorm

Een Kerkgenootschap, te weten het Leger des Heils en een wereldgodsdienst, te weten de Islam, bepalen het onderzoeksterrein van dit onderzoek.

Ten einde recht te doen aan de Islam in Nederland is gemeend dat derhalve in ieder geval een kenschets van de religie en de historische en maatschappelijke positie van de moslim in de Nederlandse samenleving, moet worden toegevoegd. Dit beoogt de moslim, over wie in dit onderzoek in zekere zin abstract wordt gesproken, enigszins van een gezicht te voorzien.²

Na de informatie met betrekking tot de Islam, volgt een schets van het Leger des Heils Kerkgenootschap.

Bij 6.2. wordt de onderzoeksvorm beschreven, waarbij een beschrijving van de respondentengroep is gegeven en de gehanteerde onderzoeksvorm verder wordt toegelicht.

6.1. Onderzoeksterrein

6.1.1. De Islam

6.1.1.1. Kenschets van een religie, de Islam

De betekenis van het islamitische geloof draait in woorden en in belijdenis om de overgave aan de godheid, aan Allah. De betekenis van het woord 'moslim' is dan ook 'degene die zich heeft overgegeven aan God', en de betekenis van het woord 'Islam' is 'overgave'.³

Vrij algemeen bekend is het belang van de vijf zuilen voor de Islam, bestaande uit

- a. De belijdenis
- b. Het gebed
- c. Het vasten
- d. De aalmoezen
- e. De bedevaart

De 'ji'had' wordt wel eens de zesde zuil genoemd. Overigens dan niet in de betekenis van 'heilige oorlog', maar als aanduiding van de inspanning die men levert voor het gaan van de weg van God.⁴

Onderstaande thema's krijgen in de Islam veel aandacht.⁵

² Deze informatie maakt deel uit van een uitvoeriger document omtrent de Islam, welke ter verdieping in deze godsdienst, door auteur werd samengesteld. Het complete document, welke bijzonder functioneel is voor hen die zich verder willen verdiepen in het thema van dit onderzoek, is opgenomen in het Verantwoordingsdocument.

³ Tennent, T. C., Christianity at the religious roundtable. Evangelicalism in Conversation with Hinduism, Buddhism, and Islam (Grand Rapids: Baker Academic, 2002) P141.

⁴ Boersema, P. e.a., Christenen verkennen andere godsdiensten in West-Europa (druk 1, Zoetermeer, Boekencentrum B.V., 2008), 283 pp.

⁵ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p. 141-p.151

- a. Allah's eenheid. De Islam staat een absoluut monotheïsme voor, waar binnen geen afbakeningen mogelijk zijn.⁶ Soera 3:64 schrijft over Allah's eenheid het volgende over:

*Zeg: "O, mensen van het Boek, komt tot één woord, waarin wij met elkander overeenstemmen: dat wij niemand dan God aanbidden en dat wij niets met Hem vereenzelvigen en dat sommigen onzer geen anderen tot goden nemen, buiten God.".*⁷

- b. Mohammed's profeetschap. Mohammed wordt dan niet aanbeden als godheid, toch moedigt de Koran gehoorzaamheid aan Mohammed wel sterk aan, omdat dit gehoorzaamheid aan Allah zou impliceren.⁸
- c. Het geloof in de Islam als hersteller van het pure monotheïsme. Volgens Mohammed hebben de christenen en Joden in eerste instantie een juiste openbaring gekregen, maar hebben ze deze openbaring laten vervuilen. De Islam is de hersteller van wat verstoord is geraakt en daarmee heeft de Koran het laatste woord.⁹
- d. De karakteristieken van Allah. Er wordt door islamitische theologiestudenten erg geworsteld met de vraag hoe je over de karakteristieken van Allah's persoonlijkheid kunt spreken. Immers zo zouden er afbakeningen in de godheid kunnen ontstaan, die de zo gekoesterde éénheid zou kunnen tegenspreken.¹⁰
- e. De mogelijkheid tot het kennen van Allah. Volgens sommige mystieke bewegingen binnen de Islam kan de mens Allah persoonlijk kennen. Sommige menen zelf dat de mens één kan zijn met de godheid. In de Koran wordt zowel over een God op afstand als over een God dichtbij gesproken, enerzijds als niet te kennen en anderzijds als dichtbij en aanwezig in de situaties waarin een mens zich bevindt.¹¹

6.1.1.2. De historische positie van moslims in Nederland

In de Nederlandse samenleving is de komst van moslims met name zichtbaar geworden toen een aantal West-Europese landen laag- of ongeschoolde arbeidskrachten uit overzeese gebieden aantrok, zoals Turkije en Marokko.¹²

Ook vond er in die tijd immigratie naar West Europa plaats vanuit postkoloniale gebieden. Voor Nederland betrof dit met name emigranten vanuit Suriname, toen dit land in 1975 afhankelijk werd. In de tweede helft van de jaren zeventig vormden zich volwaardige moslimgemeenschappen in Nederland. Dit werd versterkt door gezinsherenigingen. Deze gezinnen brachten een tweede generatie moslims voort, die veelal in Nederland opgroeiden en daar hun plaats in het onderwijs en op de arbeidsmarkt probeerden in te nemen. Een voortgaande instroom van moslims kwam in die tijd met name voort uit de groep van asielzoekers met politieke vluchtredenen, zoals Irak, Iran, Somalië en Afghanistan.¹³

⁶ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p. 145

⁷ Alaoui, H. , El-Fers, M., (2001) De heilige Koran in het Nederlands, The Holy Quran in Dutch, <http://members.chello.nl/m.elfers/koran000.html>

⁸ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p. 146

⁹ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p. 147

¹⁰ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p. 148.

¹¹ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p. 149-p.150

¹² Boersema, P. Christenen verkennen andere godsdiensten, p.135

¹³ Forum (2008) , Factbook De positie van Moslims in Nederland: feiten en cijfers 2008, p.7; p. 11.

Wanneer er naar alle landen in West Europa wordt gekeken, blijkt dat Nederland naar verhouding, na Frankrijk, procentueel het hoogst aantal moslims kent. De telmethode van het Centraal Bureau voor de Statistiek is in de afgelopen jaren aangepast, waardoor de aantallen moslims in Nederland lijken te zijn gedaald. Hiervoor zijn overigens geen aanwijzingen, behalve dan deze wijziging in telmethode. Het CBS noemde in 2004 een aantal van 944.000 moslims in Nederland. In 2005 877.000 en in 2006 837.000.¹⁴ De landen van herkomst van moslims in Nederland zijn achtereenvolgens naar grootte van het procentuele aantal: Turkije, Marokko, Suriname, Afghanistan, Irak, Somalië, Iran en circa 139.000 uit overige landen.¹⁵

6.1.1.3. De maatschappelijke positie van moslims in Nederland

Welke woorden doen recht aan de verhoudingen die er in ons land liggen tussen moslims vanuit verschillende allochtone groepen en de overige autochtone Nederlanders? Wellicht dat de beschrijving in de Integratienota van 2007-2011, van de toenmalige minister van Wonen, Wijken en Integratie, vallend onder het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), mevrouw Ella Vogelaar, een en ander goed verwoord.

*‘Veel autochtone Nederlanders ervaren de snelle veranderingen in hun leefomgeving en vooral de toenemende zichtbaarheid van de islam als bedreigend. Het gevoel van onveiligheid wordt versterkt door de radicalisering die zich onder een relatief beperkt deel van de moslims voordoet en door de terroristische aanslagen in verschillende landen uit naam van de islam. Ook meer algemene verschijnselen, zoals een snel veranderend straatbeeld, tot uiting komend in kleding, houding, gedrag geven aanleiding tot gevoelens van angst en onveiligheid. Sociale correctiemechanismen werken blijkbaar niet goed: mensen zijn bang geworden om elkaar aan te spreken op afwijkend en storend gedrag. Criminele allochtone jongens veroorzaken overlast, ergens en angst. Niet zelden ontaarden etnische spanningen in gebruik van geweld. De recente gebeurtenissen in de Amsterdamse wijk Slotervaart illustreren dit. Er is dan ook een afnemende bereidheid om verschillen als een verrijking te ervaren: steeds meer autochtonen vinden dat minderheden c.q. migranten zich maar moeten aanpassen. Ze vrezen een verkwanseling van de Nederlandse eigenheid en van onze kernwaarden en voelen zich in toenemende mate vervreemd van deze samenleving. Burgers raken onverschillig en keren zich af van de samenleving’.*¹⁶

Naast het regelmatige gebruik van het woordje ‘angst’, lijken delen van deze Integratienota ook ‘verwijdering’ en ‘vervreemding’ te beschrijven.

‘De werelden van autochtonen en allochtonen zijn nog veel te veel van elkaar gescheiden. Hierdoor is er toenemende polarisatie. De onderlinge sociale en culturele afstand gaat hand in hand met sociaal-economische achterstand. Veel niet-westerse allochtonen en laag opgeleide autochtonen hebben onvoldoende competenties en netwerken om succesvol te kunnen deelnemen aan het economisch

¹⁴ Forum, Factbook, p. 12.

¹⁵ Forum, Factbook, p.12.

¹⁶ Ministerie van VROM (JAAR), Integratienota 2007-2011 ministerie van VROM, www.vrom.nl/pagina.html?id=2706&sp=2&dn=w1009, p.5.

*leven. Bovendien worden de competenties van allochtonen die goed opgeleid zijn, vaak onvoldoende op hun waarde geschat’.*¹⁷

*‘Wederzijdse onvrede bij autochtone en allochtone Nederlandse en maatschappelijk achterstand belemmeren integratie. De bereidheid om echt kennis te nemen van elkaars manier van leven, door de gangbare clichébeelden heen te kijken, contact met elkaar te zoeken en samenwerkingsverbanden aan te gaan is van beide kanten beperkt’.*¹⁸

Helaas moet inderdaad gezegd worden dat de relaties tussen allochtone, met name islamitische Nederlanders, en autochtone Nederlanders op politiek en maatschappelijk niveau niet bijzonder goed verlopen. Beiden groeperingen lijken zich in de laatste jaren, mede onder invloed van politici als de heer Geert Wilders (Partij voor de Vrijheid), de heer Essan Jami (Comité voor ex-moslims), de heer Mohammed Enait (de zogenaamde ‘zittende advocaat’ die weigerde op te staan bij de binnenkomst van de rechter in de rechtszaal), etc. sterker terug te trekken in de eigen schulp. De ‘tegenover’-positie lijkt te worden versterkt.

De vraag waar de minister zich dan ook voor gesteld weet is; hoe kunnen deze afstanden en deze posities doorbroken worden, zodat er van succesvolle integratie sprake kan zijn? In het kader van dit onderzoek doet zich de volgende vraag voor: Is dit een vraag die alleen de politiek zich moet stellen? Is het niet ook een thema voor een kerk die zich bezint op haar taak in de samenleving? Voor een kerk die zich serieus de vraag stelt wat haar taak is ten opzichte van hen die door de maatschappij aan de kant worden geschoven als ‘angstopwekkend en storend’, zal zichzelf misschien die vraag ook willen stellen: Wat kunnen wij doen om de huidige situatie te doorbreken?

6.1.2. Het Leger des Heils

6.1.2.1. Kenschets van een Kerkgenootschap, het Leger des Heils

In de achterbuurten van Oost Londen in het jaar 1865 was het dat William Booth zich geroepen wist als straatevangelist. Hij deed dit binnen het Methodisme waar hij toen voorganger was.¹⁹ Zijn gehoor bestond vaak uit mensen die de uitweg uit armoede en ellende zochten in de alcohol. Booth begreep al snel dat hij, wilde hij deze mensen iets laten begrijpen van de liefde van Christus, hij hen hier niet alleen over moest vertellen, maar hen deze ook praktisch moest tonen. Hij deed dit door middel van leniging van de praktische noden, zoals honger, armoede, gebrek aan werk en opleiding, etc.

Nadat Booth uit de Methodistenkerk was vertrokken, werd zijn werk bekend onder de naam ‘The Christian Mission’. Na verloop van een aantal jaren deed in het jaar 1878 de naam ‘The Salvation Army’, zijn intrede. Vanaf het eerste begin van de beweging, is de

¹⁷ Ministerie van VROM, Integratienota 2007-2011, p.5.

¹⁸ Ministerie van VROM, Integratienota 2007-2011, p.14.

¹⁹ Ringelberg, J., Met de vlag in top (Amsterdam: Buiten & Schipperheijn, 2005), p.42.

doelstelling geweest om mensen te winnen voor Christus.²⁰ Het Leger des Heils noemt zichzelf ook anno 2009 nog steeds een evangelisatie- en heilingsbeweging.

We believe that ... the Army has been led of God to adopt the following combination of characteristics:

a. its emphasis upon personal religion and individual spiritual regeneration through faith in Christ leading in turn to commitment in mission to seek to win others to Christ;

b. its commitment to the unceasing proclamation of the gospel and its insistence that this gospel is for the whosoever;

(...)

*f. its willingness to obey the 'great commission' of Jesus Christ, under the guidance of the Holy Spirit...*²¹

De missie van het Leger des Heils bevat zowel de redding van de ziel als de praktische dienstbaarheid aan de hulpbehoevende medemens:

*Het Leger des Heils is een internationale beweging en behoort tot de universele christelijke kerk. Zijn boodschap is gebaseerd op de Bijbel. Zijn dienstverlening wordt gestimuleerd door de liefde tot God. Zijn opdracht is het Evangelie van Jezus Christus te prediken en in zijn naam menselijk nood te lenigen zonder enige vorm van discriminatie.*²²

In Nederland is het Leger des Heils sinds 1887 actief.²³ Als gevolg van het verbod van een deel van het Leger des Heils tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940 - 1945, (uniformen mochten niet worden gedragen en activiteiten hadden vanwege de sterke link aan Engeland enig wantrouwen van de bezetter; het Leger mocht echter wel haar geestelijk werk voortzetten) werd het Leger des Heils naast dat het al generaties lang het geestelijk thuis was voor velen in Nederland, vanaf 1941 ook formeel als Kerkgenootschap geregistreerd.²⁴

Het Kerkgenootschap Leger des Heils Nederland is in 2009 een protestantse geloofsgemeenschap in een evangelische traditie met circa 70 korpsen. Velen daarvan bevinden zich in de steden van Nederland. De korpsen van het Leger des Heils zijn georganiseerd rond vier kernfuncties, te weten: evangelisatie, geestelijke groei, dienstverlening en verbondenheid. In de praktijk betekent dit dat men de groei in het eigen geloof, in verbondenheid met medegelovigen in Woord én daad ook met hen wil delen die Christus nog niet hebben leren kennen.

De korpsen onderscheiden hun activiteiten naar 'horizontaal' en 'verticaal'. De term 'horizontaal' duidt op activiteiten die in eerste instantie het in contact treden met nieuwe personen tot doel hebben. Horizontale activiteiten zijn dan ook activiteiten die primair het leggen van contacten op het oog hebben, maar wel de mogelijkheid in zich dragen om tot geloofsgesprekken te komen. De horizontale activiteiten hebben als kenmerk

²⁰ Ringelberg, Met de vlag in top, p. 44.

²¹ The Salvation Army, The Salvation Army In The Body Of Christ - an Ecclesiological Statement (London: Salvation Books, 2008) p.6.

²² Leger des Heils, Missie van het Leger des Heils (z.j.) , www.legerdesheils.nl/missie

²³ Ringelberg, Met de vlag in top, p.72.

²⁴ Ringelberg, Met de vlag in top, p. 239.

laagdrempeligheid en hebben vaak ook een dienstbaarheidcomponent in zich. Hierbij kan worden gedacht aan de volgende activiteiten: Raad- en Daadbalie, Kledingwinkel, Bezoek voor U-groep, Zingen met je Kind-project, Maaltijdproject, Inloophuis/Open Huis, etc. Op met name de eerste twee genoemde activiteiten komen in verhouding veel allochtone Nederlanders af, waarvan een aanmerkelijk deel van islamitische afkomst is.

De 'verticale' activiteiten zijn de activiteiten die geestelijke verdieping en persoonlijke geloofsgroei als primair accent hebben. Deze (bijvoorbeeld kerkdiensten, bijbelgespreksgroepen, bidstonden, gebedsbijeenkomsten, kindernevendienst, jeugdwerk, dames- en ouderverenigingen, muziekkorpsen, zangkoren, etc.) worden in dit onderzoek overigens buiten beschouwing gelaten.

6.2. Onderzoeksvorm

6.2.1. Beschrijving respondenten

De doelgroep te enquêteren personen bestaat uit belijdende leden van het Kerkgenootschap Leger des Heils (adherent of heilssoldaat), die allen op vrijwillige basis actief zijn in tenminste één van de horizontale activiteiten die de eigen korpsgemeente aanbiedt.

Tevens is de enquête voorgelegd aan de tien korpsofficieren behorende bij de geënquêteerde korpsen. Korpsofficieren zijn zij die als voorganger werkzaam zijn binnen het Leger des Heils en derhalve zowel de verantwoordelijkheid ten aanzien van geestelijk leiderschap als van eindverantwoordelijkheid en derhalve enig management van de activiteiten van de betreffende korpsen dragen.

Voor de korpsofficieren zullen de te geven antwoorden echter niet gekoppeld zijn aan één specifieke activiteit, maar vanuit het gehele takengebied worden beantwoord.

6.2.2. Beschrijving van de gehanteerde onderzoeksvorm

Ten einde de benodigde informatie te verkrijgen, is gekozen voor een kwalitatief onderzoek. In het geval van deze thematiek is immers niet in eerste instantie van belang hoeveel mensen op een bepaalde manier denken, maar welke meningen en ervaringen de betrokkenen hebben. Door de hoeveelheid geënquêteerden zijn de resultaten echter naast inhoudelijk, ook representatief voor het trekken van conclusies over de mate waarin een bepaald standpunt wordt aangetroffen binnen de Zuid Nederland Divisie.

Voor de enquête werden aan tien van de totaal vierentwintig korpsen in de Zuid Nederland Divisie ieder vijf enquêtes verzonden met het verzoek om deze uit te reiken aan personen die voldeden aan de selectiecriteria van heilssoldaat of adherent én werkzaam in een horizontale activiteit. Wanneer er meer dan vijf personen voldeden aan de selectiecriteria werd gevraagd om vervolgens bij het opstellen van een lijst, de nummers 1, 3, 5, etc. te selecteren, zodat objectiviteit zoveel mogelijk bewaard zou blijven.

De gekozen tien korpsen zijn allen gevestigd in een multiculturele omgeving. Bewust is gekozen om de korpsen die voornamelijk in een autochtone setting hun werkzaamheden verrichten, niet in het onderzoek te betrekken.

Met het benaderen van respondenten binnen tien verschillende korpsgemeenschappen is gemeend een doorsnede van het gemiddelde belijdende lid van het Kerkgenootschap te bereiken. Wanneer de respondenten uit slechts één korpsgemeenschap afkomstig zouden zijn geweest, was het risico dat de persoonlijke kleur van een voorganger de mening van de respondenten veel zou kunnen beïnvloeden. In dit geval zouden de gegeven antwoorden niet representatief zijn voor het geheel van het Kerkgenootschap Leger des Heils en een onbetrouwbare steekproef vormen. Met het nu gehanteerde aantal, lijkt dit risico te zijn ondervangen. Het aantal korpsofficieren wat werd benaderd is om dezelfde redenen ook op tien vastgesteld.

Ten einde de respondenten te bevragen op hun ervaringen en opvattingen werd een gestructureerde vragenlijst opgesteld, waarbij meerkeuzevragen aangevuld werden met de mogelijkheid om toelichting te geven op de gegeven antwoorden.

De enquête is opgebouwd rond vier thema's, waarbij in totaal achttien vragen werden gesteld, met daarnaast drie mogelijkheden om de gegeven antwoorden nader toe te lichten. De eerste vragen van de enquête waren zeer eenvoudig te beantwoorden. De verdiepvingsvragen vormden het midden van de vragenlijst. Tot slot waren er redelijk eenvoudig te beantwoorden vragen omtrent de behoefte aan verdere uitbreiding van de eigen kennis.

De vier thema's waaruit de enquête was opgebouwd, waren als volgt:

1. Algemene gegevens
2. Aanwezigheid en inhoud van de contacten met islamitische gelovigen
3. Visie op eigen, christelijke geloof ten opzichte van islamitische geloof
4. Behoefte aan informatie met betrekking tot kennis rond islamitische geloof specifiek, andere geloven in het algemeen.

7. Uitkomsten enquêteonderzoek belijdende leden

Beschrijving van praktijk en opvattingen leden Kerkgenootschap Leger des Heils

Voor de volledige verslaglegging en schematische weergave van scores en gegeven antwoorden op de enquête wordt verwezen naar bijlage II. Onderstaand volgt een verkorte beschrijving van de voor het advies interessante bevindingen.

Van de 50 verzonden enquêtes werden er 25 ingevuld terug ontvangen. Dit betekent een respons van 50 %. Echter 2 van de ontvangen enquêtes bleken te zijn ingevuld door respondenten die niet aan de selectiecriteria voldeden. De respondenten waren namelijk niet werkzaam in een horizontale activiteit. Om die reden zijn deze enquêtes helaas dan ook buiten beschouwing gelaten. In principe bedraagt de respons dus 23 juist ingevulde enquêtes, wat een respons van 46 % is. De ontvangen enquêtes zijn afkomstig uit 9 verschillende korpsgemeenschappen.

Een reden dat de score ontvangen enquêtes niet hoger ligt, is te vinden in het feit dat er in een aantal van de geselecteerde korpsen minder dan vijf personen aan de selectiecriteria voldeden. In één korps waren in het geheel geen belijdende leden werkzaam in de horizontale activiteiten. In deze gevallen kan het zijn dat bezetting van deze activiteiten naast belijdende leden van het Leger des Heils uit vrijwilligers met een andere kerkelijke of een randkerkelijke achtergrond bestaat. In sommige gevallen, bleek uit de enquêtes, zijn er hier echter ook islamitische gelovigen actief zijn.

Het gegeven dat veel van de horizontale activiteiten schijnbaar niet verricht wordt door belijdende leden van het Kerkgenootschap Leger des Heils is op zichzelf een interessant gegeven. Dit zou tot bezinning mogen leiden omtrent de wenselijkheid hiervan. Dit is echter niet het thema van dit onderzoek en derhalve wordt dit verder buiten beschouwing gelaten. Overigens is auteur wel van mening dat een collega student hier een zeer interessant project over zou kunnen opzetten.

Onderstaand volgen de weergave van de antwoorden en - cursief - ook door auteur ingevoegde aandachtspunten. Voor de beschrijving is de indeling van de enquête aangehouden. Bij de onderdelen waar vermeld staat 'Niet van toepassing' werden geen, voor dit moment, relevante gegevens aangetroffen.

1. Algemene gegevens

1a. Niet van toepassing

1b. Lidmaatschapsvorm binnen het Leger des Heils

Van de drieëntwintig respondenten geven negentien personen aan heilssoldaat te zijn en vier personen als adherent-lid ingeschreven te staan.

1c. Taak (werkzaam binnen, meerdere antwoorden mogelijk)

De meeste van de respondenten noemen bij deze vraag meerdere horizontale activiteiten waarin men werkzaam is. Vijftien maal wordt genoemd dat men een taak heeft in een Kledingwinkel, vijf maal bij de Raad- en Daadbalie, zes maal in Inloophuis/Open Huis/Koffiehoek, vier maal bij een Maaltijdproject, vier maal bij Zingen met je Kind, twee maal bij een Kinderclub, zes maal bij een Bezoek voor U-groep.

2. Aanwezigheid en inhoud van de contacten met islamitische gelovigen

2a. Heeft u binnen uw werkzaamheden binnen het Leger des Heils te maken met mensen met een islamitische achtergrond?

Slechts twee personen geven aan in hun werkzaamheden binnen het Leger des Heils geen mensen te ontmoeten van islamitische achtergrond. Daarnaast antwoordden eenentwintig personen positief op deze vraag en bevestigen dat zij in hun werkzaamheden wel deze contacten hebben.

Er kan, gebaseerd op de antwoorden op deze vraag, geconcludeerd worden dat ook de moslimbezoekers in de laagdrempelige, horizontale activiteiten van het Leger des Heils goed vertegenwoordigd zijn. Toch blijkt ook uit de gegeven antwoorden dat dit met name bezoekers van de Tweedehands Kledingwinkels, de Raad- en Daadbalie en de Koffiehoek betreft. Deelname aan activiteiten waar een zeker niveau van lidmaatschap nodig is, zoals het behoren bij een Zingen met je Kind-groep en dergelijke, lijkt op basis van de weinige informatie die de respondenten hierover hebben versterkt, minder groot dan bij de eerder genoemde activiteiten. Binnen het Leger des Heils staan de drie genoemde activiteiten in het algemeen goed bekend als laagdrempelige activiteit voor niet-leden, maar voor dit onderzoek wordt dit nogmaals specifiek benoemd in relatie tot de ontmoeting met moslims.

2b. Betreft dit bezoekers/collega-vrijwilligers of anderszins... (meerdere antwoorden mogelijk)

Achttien maal wordt aangegeven dat contacten met islamitische gelovigen bezoekers van activiteiten betreft. Acht maal wordt aangegeven dat ook in de ontmoeting met collega-vrijwilligers de ontmoeting met moslims tot stand komt.

Het bij 2b. acht maal gegeven antwoord dat de ontmoeting met moslims ook tot stand komt door ontmoeting met collega-vrijwilligers van islamitische afkomst, doet de vraag stellen: Heeft het Leger des Heils op nationaal niveau beleid ontwikkeld ten aanzien van andersgelovige vrijwilligers? Of wordt dit in principe aan inzicht van de korpsofficier ter plekke overgelaten? Is het aan de korpsofficier om in te schatten of en zo ja waar, iemand van een andere godsdienst ingezet kan worden?

2c. Hoe vaak heeft u deze contacten?

Een respondent geeft aan dat deze vraag niet van toepassing is. Ook een maal wordt de eerste optie aangegeven, dit betekent dat men minder dan eens per twee maanden

contacten heeft met moslims. Vier maal wordt optie twee, eens per maand, gekozen. Dertien maal wordt eens per week aangegeven. Bij de mogelijkheid andere antwoorden in te vullen, worden de volgende antwoorden gegeven:

- *Twee maal per week, twee maal genoemd*
- *Drie maal per week, een maal genoemd*
- *Vijf maal per maand, een maal genoemd*

Uit de antwoorden gegeven bij vraag a - c, doet blijken dat de korpsen - al hoewel ook geselecteerd op multiculturele omgeving - toch 'in' de maatschappij staan. De contacten met bezoekers beperken zich niet enkel tot de autochtone Nederlanders, maar bereiken ook daadwerkelijk hen van allochtone en daarmee ook van moslimachtergrond. Het is goed om bevestigd te zien dat het Leger des Heils in de Zuid Nederland Divisie in ieder geval is wat zij wil zijn, een kerk in de samenleving.

2d. Wat is het onderwerp van gesprek tussen u en de mensen die u ontmoet? (Meerdere antwoorden mogelijk).

Een maal heeft een respondent zich onthouden van een antwoord. Een maal werd er aangegeven dat de vraag niet van toepassing was. Vijftien maal wordt aangegeven dat men een functioneel contact onderhoudt. Elf maal een verkennend contact. Twaalf maal een verdiepend contact en vijf maal een vriendschappelijk contact.

Uit bovenstaand beschreven antwoorden doet blijken dat er toch frequent contacten zijn die verder gaan dan enkel functioneel contact. Het vriendschappelijke contact, het elkaar thuis bezoeken, wordt het minst vaak genoemd, maar toch is er met regelmaat sprake van een verkennend of een verdiepend contact. Dit geeft aan dat er een zekere mate van relaties ontstaan tussen respondenten en de door hen ontmoette moslims. Daarbij doet de vraag zich voor: Rust het Leger des Heils haar vrijwilligers op deze belangrijke plaatsen voldoende toe voor de uitdaging? Of beperkt zich de instructie - begrijpelijk - veelal tot het functionele niveau van omgang met voorraden, financiële middelen, koffiezetapparaten, etc.?

2e. Is tijdens de ontmoetingen tot nu toe uitwisseling van geloofsbeleving een onderwerp van gesprek geweest?

Een maal heeft een respondent aangegeven dat deze vraag niet van toepassing was. Een maal werd er vermeld dat er vaak uitwisseling van geloofsbeleving plaats vindt tijdens de ontmoetingen. Elf maal werd er ingevuld dat dit zo nu en dan gebeurt. Vijf maal dat dit zelden plaats vindt en vijf maal dat dit nooit plaats vindt.

Het antwoord wat het vaakst werd vermeld bij deze vraag was het antwoord 'zo nu en dan'. Deze woorden lijken zeer karakteristiek voor ook de navolgende antwoorden. Een antwoord gegeven bij vraag g. lijkt de lading te dekken: 'De wil is aanwezig. De mogelijkheid nauwelijks'. Er lijkt een zekere machteloosheid

aanwezig te zijn, die een spanningsveld tussen 'wil wel', maar 'hoe dan?', tot stand brengt.

Eerlijkheidshalve moet ook hier de vraag worden gesteld of de locaties van de horizontale activiteiten wel geschikt zijn voor het doel om verdiepende contacten met moslims te leggen. Want veelal is het bezoek aan een horizontale activiteit van het Leger des Heils vrij sterk gericht op de activiteit van het winkelen, advies inwinnen, etc. Ook zijn de ontmoetingsruimtes niet altijd even rustig en bieden ze ook niet altijd de veiligheid om openlijk privacythema's te bespreken.

2f. Zou u op een schaal van 1 - 5 kunnen aangeven hoe lastig of hoe gemakkelijk u het vindt om een gesprek rond geloofsthema's aan te gaan met iemand van islamitische achtergrond? Een score van 1 geeft aan dat u dit heel lastig zou vinden, een score van 5 geeft aan dat u dit met groot gemak zou aangaan.

Een maal heeft een respondent aangegeven dat deze vraag niet van toepassing was. Twee maal werd de '1' ingevuld als indicator voor de mate waarin het lastig gevonden wordt om een gesprek over geloofsthema's aan te gaan met moslims. Zeven maal werd '2' gekozen, zes maal '3', zes maal '4' en een maal '5'.

De drie middelste scores werden het vaakst gekozen. Veel minder vaak werden de uitersten gekozen bij deze vraag. Weinig respondenten lijken het voeren van een gesprek rond geloofsthema's met een moslim zeer eenvoudig te vinden.

2g. Kunt u uw score bij vraag f. toelichten?

Van de mogelijkheid om een toelichting te geven op het gegeven antwoord, maakte een goed aantal respondenten gebruik.

Een in het oogspringend thema reeds bij de antwoorden op deze vraag g., maar ook bij de nog volgende antwoorden, is het thema 'feestdagen' als relatief eenvoudig gespreksthema tussen christenen en moslims. Wellicht dat de ervaring van de betreffende eenvoud van dit thema, een goede ingang zou zijn voor een op te zetten vorm van ontmoeting, spelvorm of dialoogtafel?

2h. Zoekt u de mogelijkheden om over geloofsthema's in gesprek te gaan met iemand van islamitische achtergrond op, of laat u dit onderwerp bij voorkeur rusten? Wederom op een schaal van 1 - 5. In dit geval geeft 1 aan dat u onderwerp bij voorkeur laat rusten en een score van 5 geeft aan dat u het onderwerp bij voorkeur zoekt.

Een respondent geeft aan dat deze vraag niet van toepassing is. Acht maal wordt '1' gekozen, vier maal '2', acht maal '3' en twee maal '4'.

De antwoorden op vraag h. schetsen het beeld van 'wil wel, maar hoe?' nog iets specifiek. Er lijkt, blijkend uit de hogere scores bij de lagere cijfers, een

aarzeling, misschien zelfs te vertalen als een bewuste terughoudendheid te zijn ten aanzien van het zelf initiëren van een geloofsgesprek met moslims. Het zou interessant zijn om te weten welke motieven hier achter liggen. Uit de toelichting doen wel enkele motieven blijken.

2i. Kunt u uw score bij vraag h. toelichten?

Van de mogelijkheid tot het toelichten van het gekozen antwoord bij h. werd door een goed aantal respondenten gebruik gemaakt. Onderstaand de gegeven antwoorden.

De motieven voor het niet zelf opzoeken van de mogelijkheden tot een geloofsgesprek lijken te variëren: van het afwachten van Gods leiding, tot een taalbarrière, tot een gebrek aan kennis van de Islam (frequent genoemd), tot een schijnbaar bewuste terughoudendheid omdat het als ‘delicaat’ wordt beschouwd of men de ander in zijn waarde wil laten en/of bewust niet wil evangeliseren.

Enige zaken lijken hierin door te schemeren:

- *Een aarzeling die voortkomt uit onzekerheid over de eigen kennis rond de Islam.*
- *Wellicht ook een visie dat pogingen andersgelovigen te wijzen op het eigen geloof, niet van respect getuigen voor de zijnswijze van de ander.*
- *Wellicht dat ook een religieus pluralistische visie hieraan ten grondslag ligt, maar de enquête diept dit thema niet verder uit en dus gaat het te ver om dit met zekerheid te kunnen zeggen.*
- *Ook zou het kunnen zijn dat achter deze antwoorden een angst voor de onbekende, schuil gaat.*

2j. Als u bij vraag 2^E heeft aangegeven deze gesprekken over geloofszaken wel eens (of ook vaker) te voeren, kunt u dan aangeven wat de thema's van uw gesprekken zijn?

Zeven respondenten heeft op deze vraag geen antwoord gegeven.

Een respondent geeft aan te weinig te weten van de Islam om een antwoord op deze vraag te kunnen geven.

Het aantal respondenten wat zich van antwoord op deze vraag onthield (zeven) is bijzonder hoog. Interessant zou zijn te weten waarom dit het geval is geweest, nu blijft het echter gissen en is het meest voor de hand liggende antwoord dat dit komt doordat deze respondenten geen geloofsgesprekken met moslims voeren.

3. Visie op eigen, christelijke geloof ten opzichte van islamitische geloof

3a. Ziet u voornamelijk overeenkomsten of verschillen tussen de Islam en uw christelijke geloof?

Een maal werd er geen antwoord op deze vraag gegeven, waarbij wel een toelichting werd gegeven. Vier maal werd er ook daarnaast nog, geen antwoord gegeven op deze vraag.

Drie maal wordt aangegeven dat men voornamelijk overeenkomsten ziet. Vijf maal dat men voornamelijk verschillen ziet. En tien maal dat men evenveel overeenkomsten als verschillen ziet.

Totaal werd dus vijf maal geen antwoord op deze vraag gegeven. Opnieuw is het de vraag wat het motief hiervan is. Wellicht dat een bepaalde verlegenheid met de vraag ook meespeelt, het blijft echter gissen. De hoge score bij het antwoord 'evenveel overeenkomsten als verschillen' met betrekking tot christelijk geloof - islamitische geloof lijkt te duiden op overwegend een visie van gelijkwaardigheid van de beide religies, alhoewel dit niet in zijn geheel bevestigd wordt door het antwoord op de nog volgende vragen.

3b. Welke overeenkomsten ziet u? (meerdere antwoorden mogelijk).

Negen respondenten gaven op deze vraag geen antwoord. De zeer hoge score van respondenten die geen antwoord op deze vraag gaven, zou veroorzaakt kunnen zijn door enige verwarring rond de vraag. Wellicht dat men de indruk heeft gekregen dat slechts een van de opties moest worden ingevuld; of wel overeenkomsten, of wel verschillen. Tegelijkertijd lijken overigens evenveel respondenten zich ook bij de c.-vraag hebben onthouden van een antwoord. Ook hier is de vraag 'waarom'? Is er opnieuw sprake van verlegenheid met het thema of het eigen gebrek aan kennis over het thema, dat hier zo terughoudend is gereageerd?

3c. Welke verschillen ziet u? (meerdere antwoorden mogelijk).

Acht respondenten gaven op deze vraag geen antwoord, waarbij dezelfde vragen kunnen worden gesteld als bij de voorgaande vraag.

3d. Hoe ziet u uw eigen, christelijke geloof ten opzichte van de islamitische gelovige?

Een maal onthield een respondent zich van een antwoord op deze vraag. Twee maal werd aangegeven dat men geen specifieke mening ten opzichte van dit onderwerp heeft. Tien maal werd voor het eerste antwoord gekozen, dit was: 'Als een medegelovige die een aantal andere accenten heeft, maar gelooft in dezelfde God'. Tien maal werd geantwoord dat men van mening is dat de islamitische gelovige 'een andersgelovige is wiens geloof echt anders is dan het christelijk geloof'.

Het valt op dat de meeste respondenten in dit geval toch een keuze hebben gemaakt uit de 'dezelfde God' of 'echt anders dan het christelijke geloof'. Men had ook nog de mogelijkheid gehad uit twee andere opties te kiezen, waaronder 'Geen mening'. Deze keuze bood ook de mogelijkheid om aan te geven dat dit vraagstuk ingewikkelder is dan enkel 'gelijk' of 'anders'. Zou de voorkeur uitgaan naar een duidelijke positionering rond dit thema?

De beide genoemde opties zijn even vaak gekozen. Het gaat te ver om aan de gekozen antwoorden conclusies te verbinden op theologisch gebied, of men een exclusivistische, inclusivistische of pluralistische visie heeft? Nee, verder dan de woorden 'terughoudendheid ten opzichte van evangelisatie' mag hier niet gegaan worden. De overige motieven voor de gemaakte keuzes bij de vragen zijn door de enquête immers niet voldoende helder geworden om zwaarwegendere conclusies te

kunnen trekken. Toch doet wel blijken dat onder belijdende leden de visies op de islamitische gelovige wel verschillen.

3e. Wat vindt u - persoonlijk - dat het Leger des Heils ten opzichte van de islamitische gelovige zou moeten doen? (Slechts één keuze mogelijk).

Hierop antwoordden twee respondenten niet. Zeven kozen voor de tweede optie waarbij beschreven was 'dat het Leger des Heils hem/haar praktisch kan dienen en waar mogelijk bekend kan maken met Jezus Christus als Verlosser; het accent ligt op praktische dienstverlening én evangelisatie samen'.

Een maal werd geantwoord dat men van mening is 'dat het Leger des Heils hem/haar bekend kan maken met Jezus Christus als Verlosser; het accent ligt met name op evangelisatie'.

Dertien maal kozen respondenten voor de optie 'dat het Leger des Heils hem/haar voornamelijk tegemoet kan treden met respect en zo zou kunnen meewerken aan het bouwen van bruggen tussen verschillende geloven als uiting van Gods liefde voor allen'.

De hoogste scores bij de beantwoording van deze vraag zijn te vinden bij de optie waarbij het Leger des Heils de taak van 'bruggenbouwer' zou innemen (dertien maal) en de optie waarbij het Leger des Heils 'dienstverlening en evangelisatie' (zeven maal) zou combineren. Bij nader inzien is het geformuleerde antwoord voor de 'bruggenbouwer'-optie wellicht niet genoeg gespecificeerd om daaruit te kunnen afleiden dat de respondenten op deze vraag, van mening zijn dat daarmee de missionaire activiteit niet gewenst is. Immers met de vermelding van 'bruggen bouwen ... als uiting van Gods liefde', kan men immers ook missionaire drijfveren hebben. Het is dus lastig om uit de hoge score bij de 'bruggenbouwer'-optie conclusies te trekken. Evenwel mag toch wel gezegd worden dat het grootste deel van de respondenten schijnbaar toch huiverig is om het woord 'evangelisatie' te gebruiken. Dit lijkt opnieuw een sterke aanwijzing voor wat betreft de terughoudendheid bij respondenten. Dit werd ook in andere antwoorden al duidelijk.

4. Behoefte aan informatie met betrekking tot islamitische geloof specifiek, andere geloven in het algemeen

4a. Hebt u op dit moment behoefte aan uitbreiding van de kennis die u heeft van de Islam en de omgang met moslims?

Drie maal was er geen antwoord op deze vraag. Vijf maal werd aangegeven dat men hier inderdaad behoefte aan heeft, naast vijftien respondenten die aangaven hier geen behoefte aan te hebben.

4b. Hebt u behoefte aan uitbreiding van de kennis die u heeft over andere geloven in het algemeen en de omgang met andersgelovigen?

Een maal werd er niet geantwoord op deze vraag. Acht maal werd aangegeven dat men behoefte heeft aan uitbreiding van de kennis met betrekking tot andere geloven en omgang met andersgelovigen, en veertien maal heeft men geantwoord dat men hier geen behoefte aan heeft.

Toch enigszins verbazingwekkend zijn de op de laatste twee vragen gegeven antwoorden. Er lijkt weinig behoefte te zijn aan uitbreiding van kennis met betrekking tot Islam specifiek en andere geloven in het algemeen. Het zou interessant zijn te weten wat de redenen zijn die hier aan ten grondslag liggen. Betreft de motivatie voor deze antwoorden opnieuw terughoudendheid, of duidt dit misschien op een gebrek aan diepgaandere belangstelling voor hen van islamitische afkomst? Of is men van mening dat men op basis van de huidige eigen kennis en ervaringen dit thema voldoende helder heeft voor de uitdagingen die de eigen context geeft? Of is het wellicht een grote aarzeling of angst voor de ander die verdergaande verdieping tegenhoudt?

Gezien de gegeven antwoorden op eerdere vragen lijkt het in de meeste gevallen bij respondenten in ieder geval niet zo te zijn dat de kennis op het gebied van de Islam al zo groot is dat men hier geen nadere aanvulling op zou kunnen gebruiken. Het doet ook vragen opkomen als in hoeverre er onder respondenten belangstelling zou zijn voor verdere verdieping van de aanwezige contacten met moslims? Zou men bereid zijn mee te werken aan initiatieven waarbij de ontmoeting diepgaander van aard zou kunnen worden? Zou betrokkenheid bestaan wanneer mogelijkheden tot toerusting en doordenking van dit thema zou worden aangeboden?

Misschien gaat het te ver om te suggereren dat 'onbekend, wellicht ook onbemind' maakt, maar volledig ondenkbaar is het niet dat een zekere mate van gerichtheid op het eigen bekende deel van de samenleving, voor velen als 'voldoende' wordt ervaren. De scores op de laatste twee vragen doen in ieder geval vermoeden dat het thema 'ontmoeting met moslims' niet tot een hoge prioriteit op de agenda wordt gerekend door respondenten.

8. Uitkomsten enquêteonderzoek korpsofficieren

Beschrijving van praktijk en opvattingen korpsofficieren Kerkgenootschap Leger des Heils

Van de 10 verzonden enquêtes werden er 7 terug ontvangen. Dit betekent een respons van 70 %. Redenen dat deze score niet hoger ligt, zijn, buiten dat de hoge werkdruk elders de prioriteit voor zal hebben gevraagd, niet bekend.

Onderstaand volgen naast een beperkte weergave van de antwoorden, cursief ook aandachtspunten per onderdeel van de enquête. Voor de beschrijving is de indeling van de enquête aangehouden. Bij de onderdelen waar vermeld staat 'Niet van toepassing' werden geen voor dit moment relevante gegevens aangetroffen.

1. Algemene gegevens

1a. Naamgegevens en korps waarin men actief is

Niet van toepassing. Een eventueel toelichting op de vragen waarbij 'niet van toepassing' is aangegeven, is te vinden in de volledige beschrijving van de resultaten in bijlage 2.

1b. Lidmaatschapsvorm binnen het Leger des Heils

Niet van toepassing.

1c. Taak (werkzaam binnen, meerdere antwoorden mogelijk)

Niet van toepassing.

2. Aanwezigheid en inhoud van de contacten met islamitische gelovigen

2a. Heeft u binnen uw werkzaamheden binnen het Leger des Heils te maken met mensen met een islamitische achtergrond?

Alle respondenten geven aan dat zij in hun werkzaamheden als korpsofficier te maken hebben met mensen met een islamitische achtergrond.

2b. Betreft dit bezoekers/collega-vrijwilligers of anderszins... (meerdere antwoorden mogelijk)

Zeven maal wordt aangegeven dat de ontmoette moslims bezoekers van activiteiten zijn, waarbij tevens wordt vermeld dat het ook gaat om individuele hulpvragers (een maal vermeld) en om vrijwilligers binnen de activiteiten van de eigen korpsgemeente (een maal vermeld).

2c. Hoe vaak heeft u deze contacten?

Vier maal wordt vermeld dat de contacten met moslims eens per week plaatsvinden, een maal wordt als reactie gegeven dat dit meerdere malen per week is en tevens wordt minder dan eens per twee maanden een maal als antwoord gekozen. Een maal wordt aangegeven dat de frequentie van de ontmoeting met moslims nog niet is in te schatten, aangezien de betreffende persoon nog betrekkelijk kort op een nieuwe locatie korpsofficier is.

De frequentie van de ontmoeting met moslims door korpsofficieren lijkt dus lager te zijn dan de frequentie waarmee belijdende leden werkzaam in de horizontale

activiteiten moslims ontmoeten. Dit is gezien de taakomschrijving van de korpsofficier ook wel begrijpelijk, want diens aanwezigheid in de horizontale activiteiten is vaak ook maar beperkt mogelijk. Toch lijkt hieruit ook naar voren te komen dat er naast de horizontale activiteiten nauwelijks andere plaatsen zijn waar de ontmoeting met moslims tot stand komt. Overigens maakt één korpsofficier melding van het feit dat ook in de evangelisatie met het blad SK moslims ontmoet worden.

2d. Wat is het onderwerp van gesprek tussen u en de mensen die u ontmoet? (Meerdere antwoorden mogelijk).

Vijf maal wordt aangegeven dat er zich functionele contacten voordoen in het contact met moslims. Tevens wordt vijf maal vermeld dat dit zich ook ontwikkeld tot verkennend contact en drie maal geven respondenten aan dat het om een verdiepend contact gaat. Een respondent geeft als antwoord dat het een vriendschappelijk contact betreft.

2e. Is tijdens de ontmoetingen tot nu toe uitwisseling van geloofsbeleving een onderwerp van gesprek geweest?

Vier maal geven respondenten aan dat er zelden sprake is van uitwisseling van geloofsbeleving in de ontmoeting met moslims, naast drie maal de vermelding dat dit 'zo nu en dan' het geval is.

Bij vergelijking tussen de resultaten van de belijdende leden en de korpsofficiëren, valt in de antwoorden d. en e. op dat er bij de eerste groep sprake lijkt te zijn van diepgaandere contacten dan dat dit het geval is bij de tweede groep. Toch is een vergelijking lastig te maken omdat de groep respondenten bij de korpsofficiëren in verhouding zoveel kleiner is. Het is dan ook nauwelijks mogelijk om hieruit conclusies te trekken.

2f. Zou u op een schaal van 1 - 5 kunnen aangeven hoe lastig of hoe gemakkelijk u het vindt om een gesprek rond geloofsthema's aan te gaan met iemand van islamitische achtergrond? Een score van 1 geeft aan dat u dit heel lastig zou vinden, een score van 5 geeft aan dat u dit met groot gemak zou aangaan.

Twee maal wordt hierbij de score '4' gekozen door respondenten, naast vier maal '3' en een maal '1'.

2g. Kunt u uw score bij vraag f. toelichten?

Alle respondenten op een na, maakten gebruik van de mogelijkheid om de gegeven score toe te lichten. De volledige beschrijving kan gevonden worden in bijlage II. Wel valt ook hier een zekere terughoudendheid op. Twee maal wordt vermeld dat men niet de indruk wil wekken de ander te willen bekeren en een maal wordt

vermeld dat onzekerheid over de eigen kennis ook terughoudendheid doet versterken.

2h. Zoekt u de mogelijkheden om over geloofsthema's in gesprek te gaan met iemand van islamitische achtergrond op, of laat u dit onderwerp bij voorkeur rusten? Wederom op een schaal van 1 - 5. In dit geval geeft 1 aan dat u onderwerp bij voorkeur laat rusten en een score van 5 geeft aan dat u het onderwerp bij voorkeur zoekt.

Een maal werd op deze vraag geen antwoord gegeven. Hier lijkt geen andere verklaring voor te zijn, dan dat het een vergissing betreft. Een maal '1' wordt door respondenten gekozen, naast drie maal de score '3' en tot slot nog twee maal '4'.

2i. Kunt u uw score bij vraag h. toelichten?

Uit de gegeven toelichtingen blijkt opnieuw een zekere terughoudendheid om de ander de indruk te geven dat bekering het doel zou zijn. Toch wordt er ook door anderen vermeldt dat er een voorzichtige bereidheid aanwezig is het gesprek op geloofsthema's aan te sturen. Ook tonen de antwoorden een zekere onmacht aan om de inhoudsvolle gesprekken rond geloofsthema's tot stand te laten komen.

2j. Als u bij vraag 2^E heeft aangegeven deze gesprekken over geloofszaken wel eens (of ook vaker) te voeren, kunt u dan aangeven wat de thema's van uw gesprekken zijn?

Er worden in verhouding tot de antwoorden gegeven door de belijdende leden aanzienlijk minder thema's van gesprek aangegeven door de korpsofficieren, maar dit staat ook in verhouding tot de aangegeven lagere frequentie van de ontmoeting. Ook hier blijkt overigens dat de in het oogspringende islamitische feestdagen en gebruiken, veelal het thema van de gesprekken bepaalt.

3. Visie op eigen, christelijke geloof ten opzichte van islamitische geloof

3a. Ziet u voornamelijk overeenkomsten of verschillen tussen de Islam en uw christelijke geloof?

Twee maal wordt aangegeven dat respondenten van mening zijn dat er voornamelijk verschillen tussen de Islam en het eigen geloof zijn, naast vijf maal de mening dat tussen beide geloven evenveel overeenkomsten als verschillen zijn.

3b. Welke overeenkomsten ziet u? (meerdere antwoorden mogelijk).

Bij de door de korpsofficieren gesignaleerde overeenkomsten tussen islamitische en christelijk geloof, wordt met name het monotheïsme genoemd. Een respondent merkt op in sommige gevallen bij devote moslims een hartsgesteldheid te herkennen die lijkt te zijn als die van Christus.

3c. Welke verschillen ziet u? (meerdere antwoorden mogelijk).

De korpsofficieren signaleren met name de visie op Christus' werk en plaats in het christelijk geloof als belangrijkste verschil. Een respondent merkt op dat de extreme

uitingen van de Islam een godsdienst tonen die het hart niet veranderd en derhalve wettisch en kil lijkt te zijn.

3d. Hoe ziet u uw eigen, christelijke geloof ten opzichte van de islamitische gelovige?

Vier van de zeven respondenten geven aan de moslim als andersgelovige te zien, twee maal wordt de moslim als mede-gelovige gezien, waarbij overigens wel de kanttekening wordt gemaakt dat de plaats van Christus en de heilige Geest toch een wezenlijk verschil vormen. Een maal wordt gekozen voor het antwoord 'Anders', welke wordt aangevuld met de opmerking 'Het draait om de persoon Jezus Christus!'.

3e. Wat vindt u - persoonlijk - dat het Leger des Heils ten opzichte van de islamitische gelovige zou moeten doen? (Slechts één keuze mogelijk).

Drie maal wordt door respondenten geantwoord dat zij van mening zijn dat het Leger des Heils ten opzichte van de islamitische gelovige de praktische dienstbaarheid en evangelieverkondiging zouden moeten combineren. Vier maal wordt aangegeven dat men vindt dat het Leger des Heils zich moet inspannen om de islamitische gelovige tegemoet te treden met respect om zo te kunnen bouwen aan bruggen tussen verschillende geloven als uiting van Gods liefde voor allen.

De vergelijking met de antwoorden van de belijdende leden moet opnieuw voorzichtig worden gemaakt, aangezien de respondenten korpsofficieren toch een heel kleine steekproef betreft. Maar toch lijkt zowel onder belijdende leden als korpsofficieren het zo te zijn dat de optie 'bruggenbouwer' als comfortabeler wordt ervaren dan de Leger des Heils-traditionele optie 'dienstverlening en evangelisatie'. Evenwel moet ook hier worden opgemerkt dat het geformuleerde antwoord voor de 'bruggenbouwer'-vraag wellicht niet genoeg gespecificeerd is om daaruit te kunnen afleiden dat de respondenten van mening zijn dat daarmee de missionaire activiteit als niet gewenst wordt geacht. Immers met de vermelding van 'bruggen bouwen ... als uiting van Gods liefde', zou ook een missionaire activiteit bedoeld kunnen zijn. Het is dus lastig om uit de hoge score bij de 'bruggenbouwer'-optie conclusies te trekken. Evenwel mag toch wel gezegd worden dat het grootste deel van de respondenten ook onder de korpsofficieren schijnbaar toch huiverig is om het woord 'evangelisatie' te gebruiken in de ontmoeting met moslims.

4. Behoeft u informatie met betrekking tot islamitische geloof specifiek, andere geloven in het algemeen

4a. Hebt u op dit moment behoefte aan uitbreiding van de kennis die u heeft van de Islam en de omgang met moslims?

Twee maal antwoordden respondenten dat zij inderdaad behoefte hebben aan uitbreiding van de kennis van de Islam en de omgang met moslims. Vijf maal geven respondenten aan hier geen behoefte aan te hebben.

4b. Hebt u behoefte aan uitbreiding van de kennis die u heeft over andere geloven in het algemeen en de omgang met andersgelovigen?

Twee maal geven respondenten aan dat zij behoefte hebben aan uitbreiding van de kennis van andere geloven in het algemeen en de omgang met andersgelovigen. Vijf maal wordt aangegeven dat hier geen behoefte aan is.

In het geval van de korpsofficieren was het goed geweest om op deze vraag nog een toelichting te vragen bij het gekozen antwoord. Want in zekere zin mag verondersteld worden dat korpsofficieren vanwege hun opleiding reeds de nodige kennis bezitten over de Islam en andere geloven in het algemeen. Toch zou een hoge score vóór behoefte aan uitbreiding van de kennis wel een signaal omtrent relevantie en betrokkenheid bij dit thema hebben kunnen afgeven. Tegelijkertijd moet eerlijkheidshalve worden opgemerkt dat de enquête in dit geval niet geheel voldoende ruimte bood om de volledige betrokkenheid bij dit thema te peilen. Ook valt op, bij zowel belijdende leden als korpsofficieren, dat zelfs wanneer men van mening is dat de doelstelling van het Leger des Heils ten opzichte van moslims 'dienstbaarheid en evangelisatie' is, dit niet of nauwelijks gecombineerd met frequent getuigenis of doelgerichte pogingen tot het verdiepen van deze relaties. Een visie leidt ogenschijnlijk niet meteen tot activiteit. Ook hier doen de uitkomsten blijken dat ook bij korpsofficieren het thema 'ontmoeting met moslims' niet hoog op de lijst van prioriteiten staat.

9. Theoretische verdieping met betrekking tot kerkelijke en christelijke opvattingen rond dit thema

9.1. Islam - Christendom - historische en huidige dialoog

Het thema 'ontmoeting Christendom en andersgelovigen' is niet nieuw. In alle eeuwen sinds het eerste Pinksterfeest heeft de Kerk geprobeerd om haar getuigenis van het leven, verlossend sterven en de overwinnende opstanding van de Here Jezus Christus uit te leggen aan hen met wie zij in aanraking kwam, ongeacht wat diens geloofs- of levensovertuiging was. In eerste instantie betrof dit een getuigenis naar de Joodse gemeenschap, gelijk daaraan naar de Griekse en Romeinse cultuur, maar toen de eerste apostelen hun zendingsgebied vergrootten, ook naar gebieden waar andere levensbeschouwingen vertegenwoordigd waren.

Met betrekking tot de specifieke dialoog Moslims - Christenen zijn er verslagen opgetekend van ontmoetingen van rond 632. Deze verslagen vertellen van de gesprekken die Mohammed, - in de Islam bekend als Allah's profeet - , voerde met een delegatie van zo'n zestig christenen uit Nadjraan, het huidige Jemen.²⁵

Deze eerste verkenning van wederzijdse theologische standpunten werd in de geschiedenis gevolgd door vele andere ontmoetingen. Ontmoetingen met verschillende soorten van aanpak. Aan beide kanten werd grote argwaan en wantrouwen gezaaid wanneer geweld de ontmoetingen en overtuigingen kracht bij zette.

Niet in de laatste plaats hebben de kruistochten vanuit het Christendom en recenter, de invallen in Irak na de aanslagen van "9/11" door de ogenschijnlijk christelijke Bush, de dialoog tussen beiden sterk beïnvloed. Het moeizame kader waarin de ontmoeting tussen Islam en Christendom zich in het verleden heeft afgespeeld, moet ook met betrekking tot het onderwerp van dit onderzoek voor vandaag niet worden onderkend. Ook het feit dat de Islam en islamitische overheden in het verleden veelal erkenning werd onthouden, en zij op onzuivere manier door Westerse regeringsleiders werden betrokken bij politieke schaakspellen, zijn zeer van invloed geweest. Te denken valt aan Napoleon, die Egypte binnen kwam 'in naam van Allah', en zo de godheid inzette voor zijn eigen propaganda.²⁶ Ja, het behoeft nadruk dat de relatie tussen de Islam en het Westen door de geschiedenis van grote invloed is ook op de huidige ontmoetingen tussen Islam en Christendom.

Prof. Dr. Hanna Kohlbrugge verwoordt haar visie op de onevenwichtige relatie tussen Islam en het Westen als volgt:

'Wij, 't Westen, gingen uit van onze prestaties, ons voordeel, onze expansie. Zij, de wereld van de Islam, zagen zich aangerand en misten elke erkenning. En wie leeft zonder erkenning gaat zichzelf als tweederangs zien en dat is onduelbaar'.²⁷

'Waar anders kon de Islam hulp tegen de niet-erkenning zoeken dan bij de Islam, die politiek en religie verbindt, die het verloren zelfrespect terug kan geven en op

²⁵ Chapman, C. Cross and Crescent (Downers Grove: InterVarsity Press, 2003) p.191.

²⁶ Kohlbrugge, H., De Islam aan de deur. Op zoek naar een antwoord. (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2001) p. 65.

²⁷ Kohlbrugge, De Islam aan de deur, p.65.

*den duur, daar is elke Moslim van overtuigd, ook het respect van de wereld zal afdwingen’.*²⁸

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat Prof. Dr. Kohlbrugge ageert tegen de manier waarop het Westen de term ‘onderontwikkeld’ soms heeft gebruikt voor een cultuur die de Westerse op wetenschappelijk en cultureel gebied vaak ver vooruit was en op het gebied van de natuurwetenschap de Westerse cultuur zelfs veel heeft gebracht.²⁹

Toch nog een moment terugkijkend naar de vormen van dialoog in de kerkelijke geschiedenis, blijkt dat er overigens ook positieve zaken zijn te vermelden. Want naast de bovenstaande zaken die de dialoog negatief beïnvloed(d)en, waren er ook velen die vanuit oprechte betrokkenheid de dialoog met moslims zochten. Te denken valt aan Johannes van Damascus (675-753) of meer recent Temple Gairdner (1873-1928), over wie de volgende uitspraak werd gedaan:

*‘Andere leraars leerden ons de islam te weerleggen, hij leerde ons moslims lief te hebben’.*³⁰

Timothy C. Tennent pleit in zijn ‘Christianity at the religious roundtable’, naast een interreligieuze en een oecumenische dialoog, dan ook voor een historische dialoog. Dit zou een dialoog moeten zijn waarbij christenen zich zouden verdiepen in de wijze waarop de Kerk door de eeuwen heen haar getuigenis van Christus vorm wist te geven in een interreligieuze context.³¹

Dat de Kerk in de geschiedenis het getuigenis van Christus ook ten opzichte van andersgelovigen (in de breedste zin van het woord) uitdroeg, wordt in de huidige pluralistische samenleving echter minder vanzelfsprekend gevonden. Deze denkwijze heeft ook in de Kerk haar weerslag gevonden.

Verschillende theologische visies leiden tot verschillende opstellingen met betrekking tot de ontmoeting met andersgelovigen, waaronder de Islam. Visies variërend van pluralistisch tot exclusivistisch (uitleg van deze terminologie volgt bij 10.2) leiden tot een verschillende insteek en aanpak. Dit doet bijvoorbeeld blijken wanneer het gaat over de interreligieuze dialoog. Daar blijkt overigens dat de pluralistische groepen hun plaats aan de interreligieuze dialoogtafel wel innemen, terwijl het lijkt alsof de exclusivistische groepen, die zeggen een missie te hebben met betrekking tot het overbrengen van het Evangelie van Christus aan haar islamitische naaste, zich wat afzijdig lijken te houden. Dit is ook de mening die de eerder genoemde Tennent is toegedaan. Hij is van mening dat de terughoudendheid in orthodoxe christelijke kringen, maakt dat de inbreng in de interreligieuze dialoog met name uit de protestantse en katholieke liberale hoek afkomstig

²⁸ Kohlbrugge, De Islam aan de deur, p.66.

²⁹ Kohlbrugge, De Islam aan de deur, p.83.

³⁰ Chapman, Cross and Crescent, p.193, p.199.

³¹ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p.197.

is, waardoor in de huidige interreligieuze dialoogvormen, het historisch christendom nauwelijks wordt verdedigd.³²

Volgens hem zijn er vervolgens door deze sterkst vertegenwoordigde groep voorwaarden opgesteld voor deelname aan interreligieuze dialoogvormen. Deze voorwaarden zouden volgens hen die ze opstelden, door deelnemers aan de interreligieuze dialoog onderschreven moeten worden. Deze voorwaarden luiden als volgt:

1. Een bereidheid om de waarheidsclaims van het eigen geloof los te laten.

Een citaat van Paul Knitter in het boek 'Muslims in Dialogue' wordt door Tennent aangehaald om deze visie te illustreren:

*No matter how much truth and good one recognises in another religion, if one enters the dialogue convinced that by God's will the final, normative, unsurpassable truth for all religions resides in one's own religion, that is not a dialogue between equals.*³³

2. Een bereidheid om een visie aan te hangen dat waarheid nooit een absoluut gegeven is, maar altijd in de context van de relativiteit moet worden behandeld.

3. De aanname dat in de interreligieuze dialoog het 'c-word' (duidend op het Engelse woord 'conversion', wat betekent 'bekering') niet mag worden gebruikt, omdat dit een aantasting zou zijn van de voorwaarden van de dialoog.

Een citaat van de Indiase mensenrechtenactivist Ghandi wordt aangehaald om deze visie te illustreren:

*Ghandi expressed the rationale a half century ago. When questioned why he proselytized in the political arena but precluded this among the religions, Ghandi replied: 'In the realm of the political and social and economic we can be sufficiently certain to convert, but in the realm of religion there is not sufficient certainty to convert anybody, and therefore there can be no conversions in religions'.*³⁴

Tennent betoogt echter in zijn boek dat er ook een dialoog mogelijk is waarbij bovenstaande voorwaarden niet worden aangenomen, maar men met behoud van de christelijke waarheidsclaims de ander ontmoet, daarbij een gerichtheid op God houdt in het zoeken naar waarheid en de mogelijkheid tot bekering (naar beide kanten) niet bij voorbaat uit sluit.³⁵ Ook de heer Wesley Ariarajah, verbonden aan de Wereldraad van Kerken, is, overigens op volledig andere gronden, de mening toegedaan dat er juist een eigen getuigenis nodig is wil er sprake kunnen zijn van ware dialoog.³⁶

³² Tennent, Christianity at the religious roundtable, p.13.

³³ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p.13, p.14.

³⁴ Gundry, S.N. e.a., Four views on salvation in a pluralistic world. (Grand Rapids Michigan: Zondervan, 1996) p.9.

³⁵ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p.16.

³⁶ Ariarajah, W. Andere religies in Bijbels perspectief (Kampen: Kok, 1994) p. 59

9.2. Verschillende theologische standpunten binnen de Kerk van Christus

Bovenstaand voorbeeld over voorwaarden bij de interreligieuze dialoog, geven blijk van verschillende theologische standpunten van de betrokkenen. Hierna volgt een beschrijving van drie theologische standpunten die binnen de Kerk worden gevonden. Deze standpunten blijken ook ten aanzien van de visie op de ontmoeting met andersgelovigen van groot belang.

a. **Exclusivisme/Particularisme** - Conservatieve visie op geloven, verlossing en daaruit voortvloeiend dialoog, waarbij de betrokkenen onderstaande drie criteria aanhangen:

1. unieke autoriteit van Jezus Christus als focus van openbaring en norm waartegen alle andere overtuigingen moeten worden bekritiseerd.
2. exclusivisten bevestigen dat het Christelijk geloof zich centreert rond de verkondiging van de historische dood en opstanding van Christus als de van doorslaggevend belang zijnde gebeurtenis in menselijke geschiedenis.
3. exclusivisten geloven dat redding/heil komt door bekering en geloof in Christus' werk aan het kruis en dat niemand gered kan worden zonder een expliciete handeling van berouw en geloof gebaseerd op de kennis van Christus.³⁷

Kerken aangesloten bij de Evangelische Alliantie en kerkgenootschappen aangesloten bij de verklaring van het Internationale Congres over wereldevangelisatie, de zogenaamde 'Lausanna-Verbintenis', lijken deze visie te delen. De ontmoeting met andersgelovigen is voor exclusivisten voornamelijk een mogelijkheid voor evangelisatie.³⁸

b. **Inclusivisme** - Visie op geloven en verlossing, waarbij de betrokkenen de eerste twee van de drie bovenstaande criteria aanhangen. Op basis van Johannes 3:16 en 2 Petrus 3:9 gaan aanhangers van deze visie er vanuit dat redding toegankelijk is voor iedereen. Als motivatie voor dit standpunt wordt vaak verwezen naar de geschiedenis van Israël, waar met regelmaat sprake is van redding van heidenen. De redenatie is dat de redding universeel beschikbaar is gemaakt, waarom zou deze dan niet universeel toegankelijk zijn? Op basis van deze redenering kan er - zoals Karl Rahner dit heeft benoemd - sprake zijn van een onderscheid tussen een christen en een gelovige; waarbij de laatste 'anonieme christenen' worden genoemd. Zij zijn zich nog niet bewust van Christus, maar wel door Hem verlost.³⁹

Het inclusivistische standpunt is hiernaast nog op te delen in drie visies:

- a. theocentrisch inclusivisme - God is aanwezig in andere religies.
- b. christocentrisch inclusivisme - Christus is aanwezig in andere religies.

³⁷ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p.17.

³⁸ Lin, van, J. Jezus Christus en andersgelovigen in Nederland. Tussen praktijk en theologie in school en plaatselijke kerk. (Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 1988) p.70.

³⁹ Tennent, Christianity at the religious roundtable, p.22.

c. eschatologisch inclusivisme - aan het einde van de tijden komen alle gelovigen van alle religies samen in een Vrederijk ⁴⁰

c. Pluralisme - Visie op geloven en verlossing, waarbij alle drie exclusivistische criteria worden verworpen. De aanhangers van deze visie zijn van mening dat alle religies toegang geven tot redding. Een van de aanhangers van deze stroming is de, eens evangelicale, John Hick die betoogt dat alle exclusieve beweringen van het christelijk geloof als mythes moeten worden benaderd en herzien moeten worden op zo'n wijze dat verhalen een persoonlijke betekenis krijgen, los van enige historische feitelijkheid. Daarbij is voor de pluralisten bijbelse onderbouwing van hun standpunten niet nodig, omdat men de mening is toegedaan dat bij het teruggrijpen op de eigen heilige Schrift, de illusie zou kunnen ontstaan dat het christendom van een hogere orde is dan andere geloven. De pluralisten vinden hun referentiekader dan ook in menselijke ervaring, niet in de geschriften van enige religie.⁴¹ Hick benadrukt daarbij dat indien het christelijk geloof superieur zou zijn geweest aan de andere godsdiensten, dit op moreel gebied te zien zou moeten zijn bij haar aanhangers. Aangezien dit niet het geval is, kan van superioriteit geen sprake zijn. Hiermee wordt moraliteit tot een van de criteria voor de beoordeling van een godsdienst, en bepaalt niet de weg tot verlossing het uiteindelijke antwoord juist of onjuist van een religie.⁴²

John Hick erkent dat de ontmoeting tussen Islam en Christendom misschien juist door beider claims voor de superieure waarheid, tot een zeer uitdagende ontmoeting leidt met de pluralistische visie en ook met elkaar:

*'What does this pluralistic hypothesis involve for Christianity? It is here, and also in Islam, that the claim to unique superiority is most deeply rooted in the belief-system, and where the pluralistic vision is therefore most challenging and most troublesome'.*⁴³

Het pluralisme kent ook een onderverdeling:

1. passief pluralisme - acceptatie van verschillende overtuigingen
2. actief pluralisme - werkt actief aan onderlinge samenwerking en uitwisseling
3. principieel pluralisme - de democratische samenleving heeft behoefte aan de inbreng van de verschillende religieuze overtuigingen. ⁴⁴

Binnen deze globale indeling van exclusivistisch, inclusivistisch en pluralistische visie op geloven en verlossing zijn er veel nuances te plaatsen. Toch is gemeend dat voor dit onderzoeksrapport het uitgangspunt van deze drie voldoende behulpzaam is om aan te geven dat de Kerk binnen de eigen geledingen een breed spectrum aan visies herbergt.

⁴⁰ Boersema e.a. p.238

⁴¹ Boersema e.a. p.239.

⁴² Gundry, Four views on salvation in a pluralistic world, p.42-p.43.

⁴³ Gundry, Four views on salvation in a pluralistic world, p.51.

⁴⁴ Boersema e.a. p.239.

9.3. Denominaties en hun keuzes in de ontmoeting met moslims

Om een schets te geven van deze variatie aan theologische visies wordt onderstaand van een aantal kerkelijke denominaties iets weergegeven van hun omgang met het thema 'ontmoeting met moslims'.

De Rooms Katholieke Kerk

Het standpunt van de Rooms-Katholieke kerk, zoals verwoord in het Nostra Aetate, de 'Verklaring over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten', van het Tweede Vaticaans Concilie (1965), lijkt enigszins een inclusivistische toon te laten horen:

De katholieke Kerk wijst niets af van wat er aan waars en heiligs is in deze godsdiensten. Met oprechte eerbied beschouwt zij die vormen van handelen en leven, die normen en leerstelsels, die wel in vele opzichten afwijken van hetgeen zijzelf gelooft en voorhoudt, maar toch niet zelden een straal weerkaatsen van de Waarheid, die alle mensen verlicht. Zijzelf echter verkondigt zonder ophouden en moet steeds blijven verkondigen de Christus, "de weg, de waarheid en het leven" (Joh. 14, 6), in wie de mensen de volheid vinden van het godsdienstig leven en in wie God alles met zich heeft verzoend.⁴⁵

Ten aanzien van de interreligieuze dialoog verbindt de Rooms Katholieke Kerk aan haar visie de volgende consequenties:

Zij spoort daarom haar kinderen aan om met voorzichtigheid en liefde, door een dialoog en door samenwerking met de volgelingen van andere godsdiensten, en daarbij altijd het getuigenis gevend van christelijk geloof en leven, de geestelijke en morele goederen en ook de sociaal-culturele waarden, die deze godsdiensten bezitten, te erkennen, te bewaren en te bevorderen.⁴⁶

Specifiek wordt er binnen deze Verklaring gerefereerd aan de relatie met de moslims:

De Kerk beschouwt ook met hoogachtig de Moslims, die de éne, levende en uit zichzelf bestaande, barmhartige en almachtige God aanbidden, de Schepper van hemel en aarde, die gesproken heeft tot de mensen. Zij trachten zich met heel hun hart ook aan zijn verborgen raadsbesluiten te onderwerpen, zoals Abraham, op wie het Islamitisch geloof zich zo graag beroept, zich aan God onderwierp. Hoewel zij Jezus niet als God erkennen, vereren zij Hem toch als profeet, en zij eren zijn maagdelijke Moeder Maria, die zij soms zelfs met godsvrucht aanroepen. Bovendien verwachten zij de dag van het oordeel, waarop God de mensen zal doen verrijzen en hun zal vergelden naar werken. Daarom staat een hoogstaand zedelijk leven bij hen zeer in acht en vereren zij God, vooral door gebed, aalmoezen en vasten. Mogen ook in de loop der eeuwen tussen Christenen en Moslims veel onenigheid en vijandschap zijn voorgekomen, de heilige Synode spoort thans allen aan het verleden te vergeten, zich ernstig toe te leggen op wederzijds begrip, en gemeenschappelijk de sociale rechtvaardigheid, de zedelijke waarden, de vrede en de vrijheid te verdedigen en te bevorderen in het belang van alle mensen.⁴⁷

⁴⁵ Nostra Aetate, Verklaring over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten (Tweede Vaticaans Concilie), www.rkddocumenten.nl/index.php?docid=610&id=0&toevoeging=

⁴⁶ Nostra Aetate, Verklaring over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten (Tweede Vaticaans Concilie), www.rkddocumenten.nl/index.php?docid=610&id=0&toevoeging=

⁴⁷ Nostra Aetate, Verklaring over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten (Tweede Vaticaans

Toch is hiermee het beeld van het standpunt van de Katholieke Kerk niet compleet, want in het Ad Gentes, het deel van het Tweede Vaticaans Concilie, waarin de missionaire activiteit van de Kerk wordt besproken, werd het volgende beschreven, wat enigszins exclusivistisch aandoet:

*Overal waar God een deur opent voor de prediking van het geheim van Christus, moet aan alle mensen met vrijmoedigheid en standvastigheid de levende God worden verkondigd en Degene, die Hij gezonden heeft tot heil van allen, Jezus Christus. Dan zullen de niet-christenen, wanneer de Heilige Geest hun hart ontvankelijk maakt, tot het geloof komen en zich in vrijheid bekeren tot de Heer, en zij zullen zich oprecht aansluiten bij Hem, die als "de weg, de waarheid en het leven" (Joh. 14, 6) al hun geestelijke verwachtingen vervult en zelfs oneindig overtreft.*⁴⁸

De Rooms Katholieke Kerk heeft zichzelf een uitdagende taak gesteld om tot een balans tussen beide beschreven standpunten te komen.

Wereldraad van Kerken

Grote overeenkomsten met het eerste deel van de Rooms Katholieke visie wordt gevonden bij de Wereldraad van Kerken, the World Council of Churches (WCC). Twee citaten uit punt 18 en 19 van de nota 'Guidelines on Dialogue with People of Living Faiths and Ideologies:

'18. Dialogue, therefore, is a fundamental part of Christian service within community. (...) As an expression of love engagement in dialogue testifies to the love experienced in Christ. It is a joyful affirmation of life against chaos, and a participation with all who are allies of life in seeking the provisional goals of a better human community. Thus "dialogue in community" is not a secret weapon in the armoury of an aggressive Christian militancy....

*19. In this sense dialogue has a distinctive and rightful place within Christian life, in a manner directly comparable to other forms of service (...) Thus, to the member churches of the WCC we feel able with integrity to commend the way of dialogue as one in which Jesus Christ can be confessed in the world today; at the same time we feel able with integrity to assure our partners in dialogue that we come not as manipulators but as genuine fellow-pilgrims, to speak with them of what we believe God to have done in Jesus Christ who has gone before us, but whom we seek to meet anew in dialogue.'*⁴⁹

Bovenstaande citaten lijken een inclusivistische visie te bevatten. Ook het begeleidend schrijven bij de Ramadan-groet die sinds enige jaren door de Raad van Kerken Nederland aan het begin van de vastenmaand aan de moslimgemeenschap wordt gebracht, lijkt in deze theologische richting te wijzen.

Concilie), www.rkdocumenten.nl/index.php?docid=610&id=0&toevoeging=
⁴⁸ Nostra Aetate, Verklaring over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten (Tweede Vaticaans Concilie), www.rkdocumenten.nl/index.php?docid=610&id=0&toevoeging=

⁴⁹ World Council of Churches, (1979) 'Guidelines on Dialogue with People of Living Faiths and Ideologies', <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/interreligious-dialogue-and-cooperation/interreligious-trust-and-respect/guidelines-on-dialogue-with-people-of-living-faiths-and-ideologies.html>

Onderstaand een korte weergave uit de groet voor 2009:

Met deze groet spreekt de Raad van Kerken de wens uit dat deze bijzondere maand ons allen zal sterken in ons gedeelde verlangen naar vrede en betere verstandhoudingen in onze Nederlandse samenleving. Het valt niet te ontkennen dat er in ons land nog veel moet gebeuren. Wij willen hier daarom nog eens herinneren aan de woorden die eerder dit jaar in een gezamenlijk getuigenis van vrede uitgesproken werden door het Centraal Joods Overleg, de Raad van Kerken in Nederland en het Contactorgaan voor Moslims en Overheid.

“Wij zijn ervan overtuigd dat de boodschap van jodendom, christendom en islam de vrede dient. Wij zien onze medemensen op aarde als onze naasten die we moeten liefhebben en bijstaan. De diepe bedoeling van onze godsdiensten is dat de volkeren op aarde rechtvaardig en barmhartig met elkaar omgaan.... Onze godsdiensten zoeken een uitweg in de weg van de dialoog. Er is moed voor nodig om in deze situatie met elkaar in gesprek te gaan, om te luisteren naar de ander en wat die ander aan pijn, woede, verdriet en angst heeft, maar ook naar wat die ander aan hoop in zich draagt. Dit is de enige weg die werkelijk tot vrede leidt.”

⁵⁰

Dit initiatief leidt overigens tot zeer wisselende reacties in de eigen geledingen, waarbij sommigen deze Ramadangroet volledig onderschrijven en anderen deze afwijzen op grond van de mening dat de Islam de ‘anti-christ’ vertegenwoordigd. ⁵¹

In de brochure ‘Samen vieren met mensen van andere religies’ zet de Raad van Kerken uiteen hoe gezamenlijke vieringen met leden van andere godsdiensten kunnen worden vormgegeven, maar tevens hoe ook christenen over dit thema van mening kunnen verschillen. De schrijvers van deze brochure maken het volgende onderscheid tussen de visies die gevonden worden:

1. Alle religies zijn ten diepste gelijkwaardig
2. God is de Schepper van alle mensen en heeft relaties met alle mensen
3. God heeft zich alleen in Christus bekend gemaakt. ⁵²

Alhoewel de indeling enigszins doet denken aan de eerder beschreven indeling naar respectievelijk pluralistisch, inclusivistisch en exclusivistisch, lijkt het toch beter om gewoon maar de indeling aan te houden zoals hier beschreven. De manier waarop in een dergelijke folder een en ander wordt gepresenteerd doet voorkomen alsof binnen de Raad van Kerken het naast elkaar bestaan van dergelijke visies, wordt geaccepteerd.

Protestantse Kerk Nederland

De Protestantse Kerk Nederland (PKN) geeft op haar website aan dat, een ‘eensluidende visie rond de thematiek interreligieuze viering’, binnen de PKN niet aanwezig is. Wel reikt zij op haar website de materialen van de Raad van Kerken aan inzake interreligieuze vieringen. ⁵³ Ook wordt verwezen naar het door het Platform Levensbeschouwing Friesland

⁵⁰ Raad van Kerken, (2009) ‘Moslimgroet puur in ’t Nederlands’, <http://www.raadvankerken.nl/?b=761>;

⁵¹ Vroom, H. (2009) ‘Kritiek op Ramadan-groet’, <http://www.raadvankerken.nl/?b=767>

⁵² Raad van Kerken, (2003) ‘Samen vieren met mensen van andere religies’, (Beraadsgroep Interreligieuze Ontmoeting) www.raadvankerken.nl/?b=31&interreligieuze_ontmoeting p.4 - p.6.

⁵³ ‘Vieringen’ (z.j.), <http://www.pkn.nl/moslims/info.aspx?page=12712>

opgestelde stappenplan voor multireligieuze vieringen, als een kerk een dergelijke viering overweegt. De vieringen van Kleurrijk Fryslân die uiteindelijk leidden tot oprichting van het eerdergenoemde Platform, ontstonden voor de eerste maal rond de Internationale dag tegen racisme. Deze eerste viering leidde er toe dat er vieringen ontstonden rond verschillende momenten in het jaar, zoals Wereldvrouwendag, 4 en 5 mei, etc.⁵⁴ In dergelijke vieringen worden de verschillende heilige boeken en verschillende gebeden naast elkaar - door voorgangers van de verschillende godsdiensten - tijdens één religieuze viering ingezet. Vanaf het ontstaan van de interreligieuze vieringen is de provinciale Raad van Kerken hierbij betrokken geweest.

Tegelijkertijd doet de website van de PKN verslag van het verlangen om missionaire gemeenten te bevorderen. Men geeft aan 'plaatselijke gemeenten te willen uitdagen om 'kerk naar buiten' te zijn'.⁵⁵ Niet geheel duidelijk wordt wat de visie is hieromtrent richting de andersgelovige buitenstaander, maar enige initiatieven wijzen in ieder geval naar betrokkenheid bij de moslimnaaste. Zo heeft de PKN bijvoorbeeld een ruime ervaring in het organiseren van dialooginitiatieven. Activiteiten die ten doel hebben om de onderlinge betrokkenheid te versterken. In het boekje 'Verder dan dialoog' blikt de Protestantse Kerk Nederland terug op de inmiddels jarenlange ervaring van de dialoogontmoetingen met moslims. Deze dialoogontmoetingen spelen zich zowel op het niveau van predikanten en imams af als bijvoorbeeld in vrouwen- of vadergroepen en dialoogdiners.⁵⁶

Ook bij de PKN lijkt er sprake van een naast elkaar bestaan van uiteenlopende visies op het thema 'ontmoeting met moslims'.

Evangelicalen

Het is niet eenvoudig om met een paar woorden recht te doen aan de grote hoeveelheid evangelicale gemeenten die in Nederland actief zijn, maar om toch enige indruk hier van te geven is gekozen om te kijken naar een organisatie die een groot deel van de evangelicale gemeenten verenigt, de Evangelische Alliantie.

De directeur, de heer Arnold van Heusden beschrijft de visie van de Evangelische Alliantie op de ontmoeting met moslims wanneer er in 2008 materiaal wordt uitgegeven naar aanleiding van het uitkomen van de film 'Fitna' van politicus Geert Wilders.

Van Heusden onderstreept de gevaren die ontstaan wanneer bevolkingsgroepen elkaar alleen via de media waarnemen aan de hand van gemakkelijke karikaturen. En hij vervolgt: "Wilders had geen beter moment kunnen kiezen. Op de zondag na Pasen ('beloken Pasen') staat de christelijke kerk er bij stil hoe Jezus Christus, de opgestane, een kleine groep angstige volgelingen verandert in naar buiten gerichte open mensen met hoop en visie voor zichzelf en anderen. Dat wonderlijke effect

⁵⁴ <http://www.raadvankerken.nl/fman/703.doc> - de brochure Samen Vieren met mensen van andere religies, zoals aangetroffen op de site van raadvankerken.nl - geen paginanummer bij - 2003

⁵⁵ <http://www.pkn.nl/missionair/default.aspx#>

⁵⁶ Dane, H. e.a., 'Verder dan dialoog' een handrekening voor dialooggroepen Beziingscentrum Protestantse Kerk in Nederland (Utrecht/Doorn: Beziingscentrum Protestantse Kerk in Nederland, 2009)

*heeft Pasen nog altijd: wie Jezus Christus als Heer ontmoet, heeft het niet meer nodig alleen naar zichzelf te kijken en angstig zijn eigen belangen te beschermen.*⁵⁷

Een andere organisatie die zich ook aangesloten heeft bij de Evangelische Alliantie is de Stichting Evangelie en Moslims. Zij geven van een duidelijke missionaire visie op de relatie met moslims blijk.

Enige punten uit de doelstelling van Stichting Evangelie en Moslims worden onderstaand vermeld:

Evangelie en Moslims weet zich geroepen en door de kerken in de bediening gesteld om...

- *Gemeenteleden toe te rusten tot een houding bij de ontmoeting van moslims in de samenleving, die zich kenmerkt door respect voor de ander en passie voor de waarheid van het Evangelie,*
- *Tot het vinden van een antwoord op de uitdaging van de islam, dat leidt tot verdieping van het geloof in Jezus en dat moslims uitnodigt Hem te erkennen als Redder en Heer. (...)*
- *Kerkelijke gemeenten te ondersteunen om in een multireligieuze en multiculturele samenleving een aansprekend en gerespecteerd getuigenis te geven en op authentieke manier hun naasten te dienen (...)*
- *Nieuwe gelovigen uit de wereld van de islam te bemoedigen om te volharden in het volgen van Jezus en getuige van Hem te zijn...*⁵⁸

Deze stichting vindt haar motivatie in de woorden uit 1 Petrus 3 waar de gelovigen worden aangemoedigd altijd bereid te zijn om verantwoording af te leggen van de hoop die - door Christus - in hen is.⁵⁹

Een ander initiatief waarbij veel evangelicale voorgangers, (overigens met name internationale leiders) aansloten is 'A Common Word'. Uit deze reactie op het initiatief van moslim-zijde, blijkt dat veel evangelicalen van mening zijn dat getuigenis begint in de ontmoeting met de ander.

A Common Word

In oktober van het jaar 2007 werd door een grote groep moslims, 138 om precies te zijn, een open brief aan christelijke leiders wereldwijd toegezonden. De titel van de brief luidde 'A Common Word', verwijzend naar een soera in de Koran waarin de 'lieden van de Schrift', (een benaming voor christenen als de 'mensen van het Boek') worden uitgenodigd om met de moslims te komen tot een 'woord dat gelijk is tussen ons'.⁶⁰ In de brief nodigden moslims leiders, afkomstig uit allerlei stromingen binnen de Islam, de christenen uit tot meer toenadering, om zo gezamenlijk te strijden voor gerechtigheid en vrede.⁶¹ Deze brief die als overeenkomst tussen beide godsdiensten, de opdracht van Jezus 'om

⁵⁷ Onbekend, EA-handreiking roept op tot verbetering contact, (z.j.)

[http://www.evangelischealliantie.nl/v3/index.php?id=Nieuws/Nieuwsberichten/Handreiking volmaakte liefde/](http://www.evangelischealliantie.nl/v3/index.php?id=Nieuws/Nieuwsberichten/Handreiking%20volmaakte%20liefde/)

⁵⁸ Evangelie & Moslims, Beleidsplan 2009-2012 zoals gevonden op www.evangelie-moslims.nl, p.6 -p.7.

⁵⁹ Evangelie & Moslims, Beleidsplan 2009-2012 zoals gevonden op www.evangelie-moslims.nl, p.2.

⁶⁰ Reitsma, B.G.J., 'Een open brief aan christenen - Een verrassende uitnodiging van toonaangevende moslims?' in : Soteria 6e jaargang I - 2009. p. 38.

⁶¹ Reitsma, Een open brief aan christenen, p.38.

God lief te hebben en de naaste' noemt, is in christelijke kringen verschillend ontvangen. Enerzijds noemden sommigen het een misleiding van de boze.⁶² Toch zijn er ook andere reacties te beluisteren. Dr. Gé Speelman plaatste bijvoorbeeld vanuit een positieve benadering een aantal kanttekeningen bij het initiatief. Dr. Speelman benadrukt bijvoorbeeld in het artikel wat over 'A Common Word' in het blad 'Woord en Dienst' verscheen, het jammer te vinden dat er in de brief geen aanzet wordt gegeven voor een Joods-Islamitische dialoog en dat ook het sterven van Christus en diens opstanding niet genoemd worden, welke zo essentieel zijn voor het christelijk geloof.⁶³

De Yale Divinity School, met daaronder ook in Nederland bekende evangelicalen als John Stott, Rick Love, Rick Warren en ook Colin Chapman, kwam met een opmerkelijke reactie, waarmee een positieve reactie op de uitnodiging tot dialoog vormgegeven werd. Middels een advertentie in de New York Times werd uiting gegeven aan berouw over het christelijk falen uit de geschiedenis. Ook werd in de advertentie duidelijk gemaakt dat de men een open houding heeft voor het bouwen van bruggen tussen beide religies. Deze advertentie werd in eerste instanties door 130 christelijke leiders onderschreven. Inmiddels plaatsten reeds 350 christenleiders hun handtekening, naast een aantal van 300 moslimleiders die de eerste versie van de brief uit 2007 ondertekenden.⁶⁴

Ondanks dat de verschillende visies en initiatieven rond de ontmoeting met moslims binnen de Kerk aanzienlijk van elkaar verschillen, is het toch positief te waarderen dat de christenen de ontmoeting zoeken met de vaak met vooroordelen bekeken moslimnaaste. Theologisch gezien lopen echter de visies wel zo ver uiteen dat de moslim niet een eenduidig 'christelijk' geluid te horen krijgt, maar een verwarrende wirwar van meningen. Dit is mijns inziens een zeer zwakke kant van de veelkleurigheid van de Kerk. Want wat is voor de moslims nu als 'christelijk' te begrijpen? Zoals reeds eerder vermeld krijgt binnen sommige initiatieven de historische, bijbelse christelijke boodschap ook nauwelijks nog een plaats.⁶⁵

9.4. Visie Leger des Heils Internationaal

In de zoektocht naar informatie binnen het nationale, maar ook internationale Leger des Heils omtrent haar visie op de relatie met moslims, kwam herhaaldelijk het antwoord: 'We erkennen het belang van dit thema, maar formeel is er nog niets op papier gezet'. Deze bevindingen werden mij achtereenvolgens door verschillende personen van zowel Nationaal als Internationaal Hoofdkwartier bevestigd, die in hun portefeuille oecumenische betrokkenheid hebben. Een functionaris die is aangesteld voor de behartiging van de

⁶² Reitsma, Een open brief aan christenen, p.40.

⁶³ Speelman, G., 'A Common Word between us, oproep tot dialoog door moslims', artikel voor 'Woord en Dienst' zoals gevonden op <http://www.pkn.nl/moslims/info.aspx?page=12719>

⁶⁴ Reitsma, Een open brief aan christenen, p.1, p.2, p.7.

⁶⁵ Dat overigens ook in christelijke kring niet altijd duidelijk is, wat als 'islamitisch' is te verstaan, aangezien net als binnen christelijke huize ook in de Islam de verscheidenheid groot is, blijkt uit de beschrijving van de Islam zoals toegevoegd aan het Verantwoordingsdocument hoofdstuk 3.

belangen van de relaties tussen het Leger des Heils en niet-christelijke godsdiensten is er binnen de organisatie niet.

Het beleid heeft zich tot op heden beperkt tot een reactie op een praktische aangelegenheid, te weten interreligieuze vieringen. Een officiële verklaring van de Chef van de Staf van de Generaal van het Leger des Heils wereldwijd, werd hieromtrent toegezonden. Deze beschrijft de richtlijnen omtrent deelname aan interreligieuze vieringen. De richtlijn luidt als volgt:

1. *Multi-faith relations. Multi-faith events acknowledge the presence of different faith groups in the community and provide an opportunity for the Christian faith to be represented in a multi-faith environment.*

*The Salvation Army supports co-operation in events which celebrate our shared humanity, such as relief work, community development, and civic celebrations. When Salvationists are present at such events, they affirm what they believe to be true about God and their relationship with him, and give witness to God revealed to the world through Jesus Christ. However, participation in any form of multi-faith worship where the distinctive beliefs of Christians would be compromised is not allowed.*⁶⁶

Alhoewel in eerste instantie de uitgegeven richtlijn het accent lijkt te plaatsen op beleid in geval van interreligieuze vieringen, geeft deze toch ook blijk van een bepaalde theologische visie op de bredere interreligieuze ontmoeting, welke nog het meest doet denken aan de exclusivistische of particularistische standpunten.

De ontmoeting met moslims wordt wordt namelijk in bovenstaande richtlijn als 'mogelijkheid voor getuigenis' aangemerkt, waarbij benadrukt wordt dat een samenwerking op de gebieden van 'gezamenlijk mens-zijn, hulpverleningswerk, ontwikkeling van de gemeenschap en burgerlijke festiviteiten' ondersteund wordt. Er wordt daarmee in de korte bewoordingen van deze richtlijn toch een heel bruikbaar onderscheid gemaakt tussen de missionaire en theologische aspecten enerzijds en de relationele en praktische aspecten anderzijds.

Ook indirect ingenomen posities van het Leger des Heils wijzen in een exclusivistische richting. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de deelname aan het meest recente Lausanne-forum. Ook blijkt dit uit de bijdragen die door het Leger des Heils Internationaal Hoofdkwartier werden geleverd in de voorbereiding van de in 2004 gehouden Lausanne Forum voor Wereldevangelisatie in Thailand. Tijdens dit Forum werd met name gesproken over de thema's die in de 21^e eeuw van invloed zijn op evangelisatie. Als uitdagingen werden daar onder andere genoemd het postmodernisme en andere wereldreligies.⁶⁷

Het Leger des Heils verwijst in haar handboek bij haar geloofsbelijdenis, 'Salvation Story' naar de achtergrond van het oorspronkelijke 'Lausanne Covenant'. Tevens wordt daarbij

⁶⁶ Minute Chief of the Staff (2004), zie bijlage IV

⁶⁷ Focus Group Topics behorende bij Lausanne 2004 Forum voor Wereldevangelisatie zoals gevonden op www1.salvationarmy.org

de wens uitgesproken dat deze gezamenlijke uiting van de evangelicale kerken de basis mag zijn om de missie 'de wereld voor Christus winnen' gezamenlijk aan te gaan.

The Lausanne Covenant was drafted by the Congress on World Evangelization held in 1974 in Lausanne, Switzerland. On that occasion, 2.700 participants from 150 nations voiced their praise to God for his salvation and rejoiced in the evangelical fellowship they discovered in obedience to the Great Commission of their Lord: 'Therefore go and make disciples of all nations, baptising them in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit, and teaching them to obey everything I have commanded you'. (Matthew 28:19-20) ⁶⁸

De beweegredenen voor dit congres komen in bovenstaande citaat al enigszins naar voren, maar toch is het ook interessant om te horen wat J. van Lin schrijft met betrekking het gezamenlijke verlangen van de deelnemers aan het Lausanne Covenant. Volgens van Lin wilde men:

...een tegenwicht (te kunnen) bieden tegen liberaliserende tendenzen, zoals die met name in de Wereldraad van kerken naar voren leken te komen. Deze neigden volgens de deelnemers aan de bijeenkomst te Lausanne naar syncretisme, universalisme en naar minder aandacht voor evangelisatie. ⁶⁹

Met name de verklaring zoals door Van Lin gegeven van de term 'syncretisme', wijst voor de participanten van de Lausanne-Verbintenis in een zekere exclusivistische theologische richting.

Als afbreuk doende aan de betekenis van Christus en het Evangelie, wijzen wij af: elke vorm van syncretisme en elke dialoog, waarbij men er van uitgaat, dat Christus op gelijke wijze spreekt door alle religies en ideologieën. ⁷⁰

Deze theologische richting wordt voor het Leger des Heils nog bevestigd door de keuze van het internationale Leger om zich, nadat het in 1948 een van de partijen was geweest die meewerkte aan de oprichting van de Wereldraad van Kerken, terug te trekken als volledig lid en te verzoeken voortaan op basis van vriendschappelijke status lid van de Raad te zijn. De directe aanleiding betrof ontstane onvrede nadat in 1978 door de Wereldraad van Kerken een toelage van 85.000 dollar werd geschonken aan het patriottische front van Rhodesië (Zimbabwe). ⁷¹ In Nederland werd echter door een adviesgroep oecumene van het Leger des Heils in 1979 betoogd dat lidmaatschap wel mogelijk zou moeten kunnen blijven. ⁷² Toch volgde in 1981 het definitieve verzoek waarin het Leger des Heils Internationaal verzocht om het lidmaatschap, om te zetten naar de vriendschappelijke status, welke later adviserend lidmaatschap werd genoemd. Daarbij werden overigens uitvoeriger redenen opgegeven, die voor ons onderzoek vermelding verdienen:

⁶⁸ The Salvation Army, Salvation Story (London: The Salvation Army, 1998) p.133.

⁶⁹ Lin, Jezus Christus en andersgelovigen in Nederland, p.60.

⁷⁰ Lin, Jezus Christus en andersgelovigen in Nederland, p.72.

⁷¹ In de Frontlinie 100 jaar Leger des Heils in Nederland, p.101

⁷² In de Frontlinie 100 jaar Leger des Heils in Nederland, p.104

'In 1981 the Army stated to the WCC that its position of non-observance of the sacraments, equal ministry for women, non-partisan political stance, along with its priorities of evangelism and concern for the poor, made it reach the decision to withdraw from full membership with a request for a change to 'fraternal status'.⁷³

Hierbij dient overigens volledigheidshalve te worden opgemerkt dat het Leger des Heils in Nederland momenteel volledig lidmaatschap met stemrecht heeft in de Raad van Kerken in Nederland.⁷⁴ (Naast het lidmaatschap van de Raad van Kerken is het Leger des Heils ook sinds oprichting lid van de Evangelische Alliantie, een organisatie die zich vereenzelvigt met de visie van Lausanne.⁷⁵)

Bovenstaande argumenten zijn aangevoerd om de door het Leger des Heils ingenomen positie rondom evangelisatie te onderstrepen. Het Leger des Heils ziet evangelisatie niet alleen maar als een onderdeel van haar kerkgenootschap, maar belijdt gehoorzaamheid aan de Grote Opdracht als de essentie van haar zijn. In vrijwel alle uitingen van het Leger des Heils wordt dan ook benadrukt dat men nog steeds de verantwoordelijkheid voelt om het Evangelie van Jezus Christus aan een wereldwijd publiek bekend te maken. Nog steeds verstaat dus het Leger des Heils - ook in de 21^e eeuw - haar eigen bestaansrecht in termen van 'evangelisatie' en 'heiliging'.

Om die reden mag met grote zekerheid worden vastgesteld dat dit Kerkgenootschap formeel haar boodschap als 'Saved to save' theologisch en missionair gezien ook voor de andersgelovige relevant acht.⁷⁶

⁷³ Robinson, E., 'The World Council of Churches and The Salvation Army' (z.j.), p.1.

⁷⁴ informatie verkregen van majoor mevr. J. van Hal, momenteel afgevaardigde van het Leger des Heils in de Raad van Kerken Nederland

⁷⁵ informatie verkregen van majoor mevr. Elsje Klarenbeek, afgevaardigde van het Leger des Heils in de Evangelische Alliantie Nederland

⁷⁶ De woorden 'Saved to save' worden binnen het Leger des Heils gebruikt om de betekenis van de beide 's'-en op de kraag van het heilssoldatenuniform mee uit te leggen. 'Saved to save' = door Christus' lijden, sterven en opstaan 'gered om te redden'.

10. Aanbevelingen ten aanzien van visie en beleid

10.1. Visie

Om te kunnen komen tot beleid is het volgens mij een eerste vereiste om de visie van het Kerkgenootschap Leger des Heils met betrekking tot de ontmoeting met moslims helder te stellen.

Hier doet zich alleen meteen een kenmerkende bevinding van dit onderzoeksrapport voor, nl. dat de formele visie op leiderschapsniveau helder is (zie 9.4.), maar op praktijkniveau diffuus (zie hoofdstuk 7 en 8).

Het onderzoek heeft doen blijken dat een groot deel van de belijdende leden de opdracht tot actief getuigenis ten opzichte van de moslims enigszins huiverig bekijkt. De korpsofficieren geven overigens vrijwel allemaal wel aan Christus' positie van cruciaal belang te vinden in de vergelijking tussen de beide godsdiensten. Toch is ook bij deze groep daarnaast toch enige terughoudendheid met betrekking tot actief getuigenis aan de moslim waar te nemen. In enige gevallen lijken bepaalde opvattingen van respondenten in de richting van een opvatting te wijzen waarbij beide godsdiensten als gelijkwaardig worden beschouwd.

De formele visie van het Leger des Heils met betrekking tot evangelisatie (actieve evangelisatie aan allen) sluit dus niet heel nauw aan bij de praktijk op lokaal niveau anderzijds (terughoudendheid in evangelisatie aan andersgelovigen). Er is sprake van een discrepantie tussen beide.

Deze discrepantie dient nader onderzocht te worden.

Naar mijn mening is deze discrepantie een niet-wenselijke situatie. Deze situatie kenmerkt mijns inziens wel een cruciaal punt in het wezen van sommigen kerken in het Westen in de 21e eeuw in het algemeen en dus ook met betrekking tot het Leger des Heils. De gesignaleerde kloof blijkt namelijk een van de kenmerken te zijn van 'een Kerk in crisis', zoals ook René Erwich beschrijft in zijn 'Veelkleurig verlangen'.

Deze crisis bestaat in een teruglopende participatie (afname van kerkbezoek en participatie in kerkelijk leven), toenemende pluraliteit (gebrek aan eenheid in geloven en belijden een toenemende polarisatie) en afnemende missionaire betrokkenheid van de kerk op de samenleving'.⁷⁷

Graag wil ik toelichten in hoeverre dit punt van de discrepantie tussen de formele en de praktijkvisie, naar mijn mening tot een uitholling van de missie van het Leger des Heils zou kunnen leiden.

Het Leger des Heils weet zichzelf immers 'geroepene'. Als organisatie en als individu weet zij zich geroepen als soldaat van het heil. Het Leger des Heils gelooft dat zij zelf het

⁷⁷ Erwich, Veelkleurig Verlangen, p.21.

kanaal mag zijn waardoor de Heilige Geest de uitnodiging tot de eeuwige verbondenheid met Christus wil communiceren aan de wereld.

Het Leger des Heils heeft het ‘geroepene’ zijn, in de geschiedenis en ook vandaag nog, steeds uitgelegd als ‘uitnodiging tot handelen en uitnodiging tot spreken’. Om zo, geheel in lijn met Nieuwe Testamentische aanmoedigingen, (vb. Matteus 10:18, Johannes 15:27, Handelingen 1:8, 8:25, 10:42, 2 Timoteus 1:8, 1 Johannes 4:14, etc.) een getuige te zijn van datgene wat persoonlijk is gezien en is ontvangen. Een spreken met woorden en daden beide. Het leidt tot de overtuiging dat het ‘geroepene zijn’ in ieder geval niet stilzwijgend beleefd kan worden. Het geroepen zijn als heilssoldaat impliceert een actieve betrokkenheid bij het uitdragen van het Evangelie van de Here Jezus Christus.

Toch lijkt het nodig om hier het ‘geroepen zijn’ toch te verduidelijken, namelijk door een antwoord te geven op de vraag ‘waartoe’ het ‘geroepen zijn’ geldt?

In zekere zin is het in de 21^e eeuwse samenleving, die met een sterk pluralistisch gedachtegoed is doorgeven, nog betrekkelijk eenvoudig om het ‘geroepen zijn’ voor de hulpbehoevende persoon aan de onderkant van de maatschappij of de in spiritualiteit geïnteresseerde autochtone Nederlander te belijden.⁷⁸ Evangelisatie aan een belijdende andersgelovige wordt door de postmoderne samenleving echter met meer argwaan bekeken. Deze reactie is in zekere mate ook leden van verschillende kerkgenootschappen niet vreemd. Dat het Leger des Heils hierop dus geen uitzondering vormt heeft ook doen blijken uit de resultaten van het verrichte onderzoek.

Zou het ‘geroepen zijn, maar waartoe?’ tot antwoord krijgen: ‘De wereld, maar met uitzondering van hen die actief een ander geloof belijden’, dan doen zich een aantal vragen voor.

Allereerst doet de gedachte zich voor aan hen die in het zelfde uniform als de Nederlandse heilssoldaat, elders in de wereld in een islamitische samenleving getuigenis afleggen van de Here Jezus Christus. Deze heilssoldaat getuigt met gevaar voor eigen leven. Hoe is een religieus pluralistisch standpunt aan hen uit te leggen?

Daarnaast moet de vraag gesteld worden waar dan nog een verschil is te ontdekken tussen een belijdend lid van een islamitische levensovertuiging enerzijds en anderzijds een ‘belijdend’ atheïst? Als de eerste met grote terughoudendheid benaderd wordt voor wat betreft evangelisatie, in hoeverre zou de tweede dan nog met recht benaderd kunnen worden met dezelfde Boodschap?

Naar mijn mening maakt een organisatie die zich - ook nu nog - vereenzelvigd met de passie die haar stichter William Booth had voor de redding van zielen - zoals verwoord in de bekende zinssnede ‘Christus voor de wereld, de wereld voor Christus’, zichzelf ongeloofwaardig wanneer ze haar missie zou laten uithollen tot een ‘geroepen zijn, maar met uitzonderingen’.

Mijns inziens is ook de enige formele theologische visie die op basis van Gods Woord kan worden ingenomen, de visie dat Christus stierf voor allen en dat Zijn heil dan ook beschikbaar moet zijn voor allen.

Wellicht ten overvloede wordt hierbij nog opgemerkt dat het aanhouden van de formele theologische visie ook de enige mogelijke weg is, omwille van de hiërarchische structuur die het Leger des Heils kent. In deze structuur worden immers visie en beleid ‘top-down’ geformuleerd. Dit is echter slechts een ondersteunend element, want de inhoudelijke argumentatie - moge duidelijk zijn - weegt hier het zwaarst.

Hiërarchie en roepingsbesef, zoals bovenstaand uiteengezet, vormen daarmee ook de redenen waarom een aanpak zoals te vinden in de Protestantse Kerk Nederland, waarbij plurale zowel als evangelische visies worden omarmd en naast elkaar kunnen bestaan, in het Leger des Heils niet mogelijk zou zijn.

10.2 Beleid

Als richtlijn voor de beleidsaanbevelingen wordt voort geborduurd op het onderscheid wat er - zij het impliciet - in de richtlijn met betrekking tot religieuze vieringen van het Leger des Heils werd aangegeven (bijlage IV). Dit onderscheid betreft een verdeling tussen enerzijds theologische en missionaire aspecten en anderzijds relationele en praktische thema's.

10.2.1. Theologische en missionaire beleidsthema's

A. Erkenning

Een eerste aanbeveling die, naar ik hoop, door het onderzoek ook onderstreept wordt, is het advies aan het gehele Leger des Heils om tot erkenning van dit belangrijke thema te komen en er aandacht en een plaats aan toe te kennen.

Het zou goed denkbaar zijn dat bezinning rond dit thema op het niveau van het nationaal leiderschap van het Leger des Heils zou beginnen, waarna het thema tot toerusting- en bezinningsthema binnen de verschillende niveaus van officierenactiviteiten zou kunnen worden gemaakt om er ten slotte toerustings- en bezinningsactiviteiten ook voor belijdende leden voor te maken. Te denken valt aan een workshop op de OKé-dag (toerusting- en informatiedag voor leden van het Leger des Heils) of het houden van een Voortgezette Theologische Cursus rond het thema ‘Islam’.

Het is mijns inziens hierin wel belangrijk dat hier niet enkel een theoretische weergave van feiten rond de Islam plaats vindt, maar juist ook de formele theologische visie uiteengezet wordt en een missionair accent wordt ingebracht.⁷⁹

B. Doordenken van het thema

Het onderzoek doet blijken dat de formele visie toch grotendeels geïsoleerd is van de praktijk in de korpsen. Er is wel een duidelijke visie, maar deze lijkt weinig

zeggingskracht te hebben op het niveau van de korpsen. Het ontbreken van praktijkgericht beleid rond het thema 'ontmoeting met moslims', is dan ook een zwakte in het Leger des Heils.

Een tweede aanbeveling is dan ook om de implicaties van de eerder beschreven theologische visie voor de dagelijkse gang van zaken in de korpsen van het Leger des Heils te doordenken. Hiermee zou de waargenomen zwakte om te keren zijn tot kracht.

Enkele vragen die de organisatie zich hierbij zou mogen stellen:

- Wat is het beleid van het Leger des Heils ten aanzien van het aanstellen van moslim vrijwilligers?
- Wat is het beleid van het Leger des Heils ten aanzien van verhuur van de eigen gebouwen aan islamitische groepen of activiteiten?
- Wat is het beleid van het Leger des Heils ten aanzien van de voedselvoorschriften die een eventuele moslimbezoeker aan een maaltijdproject aan houdt?
- Wat is het beleid van het Leger des Heils met betrekking tot toerusting van haar vrijwilligers op plaatsen waar de contacten met moslims zich voordoen? Beperkt zich dit tot de functionele instructie of kent deze ook een inhoudelijke, missionaire kant? (Zie hiervoor ook eerder gestelde vragen op pagina 21).
- Wat is het beleid van het Leger des Heils ten aanzien van de horizontale activiteiten in relatie tot de ontmoeting met moslims? Is dit de meest geschikte plaats voor diepergaande contacten? (Zie hiervoor ook eerder gestelde vragen op pagina 22).

Ik ben van mening dat het toch belangrijk is om nogmaals de aandacht te vestigen op de uitkomst van dit onderzoek, dat in meerdere korpsen de aanwezigheid van belijdende leden in de horizontale activiteiten klein is. In een geval waren er zelfs in het geheel geen belijdende leden werkzaam. Dit onderzoeksrapport biedt niet de mogelijkheid, zoals reeds gezegd, om op dit onderwerp verder in te gaan, maar nogmaals wordt benadrukt hoe goed het zou zijn wanneer deze bevinding wel tot bezinning zou leiden en misschien zelfs nader onderzoek.

C. Leef de visie

Een andere zwakte die door middel van de enquêtes naar boven is gekomen is het feit dat zelfs ook de categorie respondenten die aangeven wel met dienstbaarheid en evangelisatie de moslimnaaste tegemoet te willen treden, niet een naar verhouding grotere mate van contact met deze groep hebben. De vergelijking met een voetballer die bijzonder getalenteerd is, maar dit talent vanaf de reservebank mag aantonen, komt op. Wat is de kracht van een visie die op de reservebank moet blijven zitten? In deze vergelijking wordt met de talentvolle speler geduid op de heldere visie over evangelisatie naar de andersgelovige die het Leger des Heils heeft. Deze heldere visie zou tot positieve actie kunnen leiden, maar gaat momenteel nauwelijks met bewuste actie gepaard. Het hebben van een theologische visie leidt schijnbaar nog niet

automatisch tot het ontwikkelen van bijbehorende activiteiten, zoals evangelisatie- of dienstbaarheidinitiatieven.

En dat is nu in zekere zin wat dit onderzoeksrapport wel wil aanmoedigen: activiteiten die voortkomen vanuit een bewogen betrokkenheid. Een derde aanbeveling is dan ook om de visie die zo helder oogt, te vertalen naar de praktijk. Een visie heeft het immers nodig om vertaald te worden in praktische activiteiten, wil deze zeggingskracht krijgen. Deels heeft dit te maken met toerusting en bovengenoemde doordenking van beleidsthema's, maar vooral gaat het bij dit punt om het daadwerkelijk zoeken van de ontmoeting met de moslims. Want als de ontmoeting niet actief gezocht wordt, - dat doet impliciet ook blijken uit de enquêtes - dan heeft de waan van de dag genoeg andere zaken waarmee de week gevuld kan worden.

Misschien dat dit het punt is waar de kloof tussen de verschillende meningen van de leden van het Kerkgenootschap Leger des Heils het meest sterk gevoeld wordt, want misschien lijkt het alsof hier nu juist wordt aanbevolen om datgene te doen waarvoor een deel van de respondenten huiverig was: 'Het be-evangeliseren van deze doelgroep', 'Het overhalen van de doelgroep tot de 'superieure' christelijke godsdienst'? Nu zou het sowieso interessant zijn om uit te vinden of de waargenomen terughoudendheid bij de respondenten misschien ook voort gekomen is vanuit een stereotype gedachte over evangelisatie. Denkt men bij evangelisatie wellicht aan discussies die zich op het vlak van 'welles-nietes' bevinden en enkel zijn gericht op het behalen van het eigen gelijk? Als dit het geval is, dan is het terecht dat respondenten terughoudend zijn over evangelisatie naar moslims, maar dan zou dit waarschijnlijk evengoed het geval zijn welke andere doelgroep dan ook.⁸⁰

Daarom is ook het vinden van de juiste evangelisatievorm, aansluitend bij deze specifieke doelgroep, zo belangrijk. Want dat het niveau van de discussie en patstellingen niet het juiste niveau voor evangelisatie naar moslims vormt, wordt door Temple Gairdner treffend verwoord:

*'We hebben de toon van het lied nodig in onze boodschap aan de moslims...niet de droge, schorre toon van discussie, maar de zangtoon van het blijde getuigenis en de vriendelijke uitnodiging'.*⁸¹

Wat naar mijn mening ook belangrijk zou zijn bij het vinden van de juiste evangelisatievorm voor deze doelgroep, is het nadenken over de manier waarop moslims in hun specifieke maatschappelijke positie in Nederland ook door middel van dienstbaarheidinitiatieven kunnen worden gezegend. Waar is in Nederland praktische en maatschappelijke nood bij moslims, waar het Leger des Heils als werktuig van de Here Jezus zegenend aanwezig mag zijn?

⁸⁰ Bij het afronden van dit project verscheen het infobulletin nummer 96 - september 2009 - van Stichting Evangelie & Moslims, die melding maakt van de door het Christian-Muslim Forum in Londen opgestelde tien regels voor zending. De inhoud zal zeer waarschijnlijk hen die huiverig zijn voor een agressieve vorm van evangelisatie aanspreken, p.4 van 16. Deze gedragsregels zijn toegevoegd in bijlage IV.

⁸¹ Chapman, Cross and Crescent, p.275.

Naar mijn mening moet het uitleven van de visie tot missionaire betrokkenheid bij moslims, een visie zijn die zijn voedingsbodem heeft in de Here Jezus Christus Zelf. En die visie kan dan ook alleen in navolging van Jezus' leven worden vormgegeven. In Zijn leven op aarde is er van evangelisatie door middel van discussie geen sprake. Wel is Christus' incarnatie als model voor evangelisatie bruikbaar. Hierin vinden Woord-verkondiging en praktisch dienstbaarheid elkaar.

Jezus' menswording is bij uitstek het toonbeeld van de manier waarop Gods Zoon de wereld tegemoet treedt: Ontdaan van alle rijkdom die als 'ballast' een barrière in de ontmoeting zou kunnen vormen met de doelgroep, de mens, die Hij wilde bereiken.⁸²

In dit opzicht is het aardig om even te refereren aan de aanpak die de pioniers van het Leger des Heils in India gebruikten. Men begreep daar wat het betekende om als Christus 'mens onder mensen' te worden. Zij kleedden zich namelijk in Indische gewaden, bedelden net als de lokale bevolking hun maaltijd bij elkaar, en namens zelfs Indische namen aan om de relevantie van het Evangelie ook naar die cultuur te vertalen.⁸³ Een dergelijke aanpak verdient ook in de situatie richting de ontmoeting met moslims aanbeveling. Een aanpak waarbij leden zich, na zich te hebben verdiept in de gebruiken, het geloof en de leefwereld van hun moslimnaaste, deze vanuit liefdevolle betrokkenheid op de weg naar de Here Jezus Christus zouden kunnen voorgaan.

10.2.2. Relationale en praktische beleidsthema's

In zekere zin blijkt reeds bij dit laatst genoemde punt, punt C., dat het leven van de visie vooral te maken heeft met de relationele en praktisch dienstverlenende thema's. Om de visie uit te leven en missie naar het beeld van Jezus' incarnatie te laten zien, moet er immers in eerste instantie sprake zijn van relaties. Veel missie naar het beeld van de incarnatie, zal in eerste instantie dienend en daarmee vaak praktisch van aard zijn. In die zin sluit de manier waarop het Leger des Heils haar horizontale activiteiten organiseert ook goed aan bij de voorgestelde werkwijze. De horizontale activiteiten zijn immers gericht op dienstverlening aan de naaste en geschikt voor het leggen van nieuwe contacten. Het is alleen zeer de vraag of deze activiteiten op voldoende wijze de mogelijkheden tot diepere relaties faciliteren. Mijns inziens zouden andere, nieuwe activiteiten hier misschien nog wel beter aan kunnen voldoen.

Onderstaand worden een aantal zaken genoemd die door het Leger des Heils ontwikkeld zouden kunnen worden om meer en diepgaandere contacten met moslims te ontwikkelen. Omdat doordenking en praktijk hand in hand zouden mogen gaan, wordt er steeds gesproken van beleid en activiteit. Te denken valt aan:

A. Wijkopbouw

Beleid en activiteit ten aanzien van de samenwerking bij wijkopbouw. Welke activiteiten in de wijk zouden gezamenlijk verricht kunnen worden ten einde de sfeer,

⁸² Christus' ontlediging van 'ballast' wordt prachtig beschreven in Filippenzen 2:5-10

⁸³ Filius, J., Lissenburg, D., Gered om te redden (z.p., 1962), p.33-p.34.

de veiligheid, de sociale cohesie en het welzijn van de buurtbewoners te bevorderen? Hierbij valt te denken aan een gezamenlijke aanpak van overlast van welke aard dan ook, het opknappen van een speeltuin, het faciliteren van buurtbemiddelaars bij conflicten, etc.

B. Ontmoeting culturen

Beleid en activiteit ten aanzien van het bevorderen van ontmoetingen tussen verschillende culturen. Hierbij valt te denken aan het gezamenlijk organiseren van een multicultureel feest, waardoor leden van verschillende culturele, maar ook religieuze gemeenschappen kennis met elkaar maken en onderlinge betrokkenheid en vriendschap groeit. Hierbij valt ook te denken aan deelname aan dialoogactiviteiten.⁸⁴

C. Hulpverlening

Beleid en activiteit ten aanzien van hulpverlening aan allochtone groepen. Welke groepen of individuen kampen met welke problemen en in welke mate kan het Leger des Heils Kerkgenootschap vanuit haar kennis van de wijk, praktische dienstverlening en eventueel financiële middelen, deze groepen of individuen bijstaan en hulp bieden?

Tot slot

Veel is er gezegd met betrekking tot het thema 'ontmoeting met moslims'. De gedane aanbevelingen zijn zeker niet uitputtend, de voorgestelde thema's van beleid en activiteit ook niet. Toch is gehoopt hiermee aan te moedigen tot een actievere houding richting de moslimnaaste, ten einde deze niet enkel een sociaal warm welkom, maar ook een warm welkom in het Koninkrijk van God aan te bieden.

⁸⁴ bijvoorbeeld: Dag van de Dialoog - zie www.dagvandedialoog.nl

11 Verklarende woordenlijst

Adherent = belijdend (gast)lid die Christus als Verlosser heeft aangenomen en de keuze voor het Leger des Heils als geestelijk thuis heeft gemaakt. Een adherent-lid draagt geen uniform.

Bezoek voor U-groep = Activiteit van belijdende leden van het Leger des Heils waarbij eenzame ouderen en zieken met regelmaat thuis worden bezocht.

Divisieofficier = Eindverantwoordelijke en regiomanager voor de korpsen en officieren binnen een bepaalde regio

Heilssoldaat = belijdend lid van het Leger des Heils, die na het afleggen van een gelofte rond persoonlijk geloof en een heilige levensstijl als zichtbaar teken van de belijdenis, het uniform draagt.

Hoofdkwartier Leger des Heils = Plaats van beleidsbepaling en aansturing naar de lokale kerkelijke gemeentes toe.

Horizontale activiteit = Activiteit die in eerste instantie gericht is op de ontmoeting met buitenkerkelijke mensen.

Korpsen = kerkelijke gemeenten van het Leger des Heils.

Korpsofficier = voorganger binnen een kerkelijke gemeente van het Leger des Heils

Monotheïsme = volgens Wolters' Woordenboek Nederlands Koenen: 'het geloof aan één enig God'.

Polytheïsme = volgens Wolters' Woordenboek Nederlands Koenen: 'veelgodendom'.

Pluralisme = volgens Wolters' Woordenboek Nederlands Koenen: 'veelheidsleer, wijsgerig stelsel: het ~ neemt, in tegenstelling tot het monisme, verschillende beginselen aan ter verklaring vd verschijnselen; (pol) het ~ erkent en eerbiedigt de veelvormigheid vh geestelijk en maatschappelijk leven'.

Raad- en Daadbalie = dienstbaarheidsactiviteit van een kerkelijke gemeente van het Leger des Heils, waarbij middels telefonische beschikbaarheid en beschikbaarheid op een specifieke (inloop)locatie aan hulpzoekers zowel 'Raad' als 'Daad' wordt verleend, variërend van een luisterend oor tot doorverwijzing naar hulpverlening.

SK = nieuwe naam voor het evangelisatieblad van het Leger des Heils, beter bekend als Strijdkreet

Soera = hoofdstuk uit de Koran

Verticale activiteit = Activiteit die in eerste instantie gericht is op de verdieping van het geloofsleven van de leden van de eigen geloofsgemeenschap.

Zingen met je Kind = Laagdrempelige muzikale activiteit van het Leger des Heils voor ouders met kinderen in de leeftijd 0 - 4 jaar

12. Literatuurlijst

(inclusief gebruikte literatuur van Verantwoordingsdocument)

Boeken :

Ariarajah, W., *Andere religies in bijbels perspectief*. (Kampen: Kok, 1994) 116 pp.

Boersema, P. e.a., *Christenen verkennen andere godsdiensten in West-Europa* (druk 1, Zoetermeer, Boekencentrum B.V., 2008), 283 pp.

Borst, J.C. , *Tussen hoed en hoofddoek. Wereldgodsdiensten in de klas*. (Heerenveen: Uitgeverij Groen, 2008) 173 pp.

Chapman, C., *Kruis en Halve Maan, de uitdaging van de Islam*. (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1995) 320 pp.

Chapman, C., *Cross and Crescent, responding to the challenge of Islam*. (Downers Grove: InterVarsity Press, 2003) 354 pp.

Dane, H. en De Jong-van den Berg, N. (red), *Verder dan dialoog. Een handreiking voor dialooggroepen*. (Utrecht/Doorn: Bezinningscentrum Protestantse Kerk in Nederland, 2009) 131 pagina's.

Erwich, R., *Veelkleurig Verlangen* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2008) 130 pp.

Filius, J, en Lissenburg, D. *Gered om te redden. Het Leger des Heils in heden en verleden*. (z.p., 1962) 128 pp.

Gibb, H.A.R. *De Islam*. (Meppel: Boomper's drukkerijen bv, 1981) 180 pp.

Gundry, S.N. en Phillips, T.R., *Four views on salvation in a pluralistic world*. (Grand Rapids Michigan: Zondervan, 1996) 283 pp.

Idema, G.(red.), *Interreligieus Werken, Stichting Interreligieuze Dialoog* (Nijmegen: Uitgeverij DAMON b.v., 2006) 80 pp.

Koenen, M.J., *Wolters' Woordenboek Nederlands Koenen*. (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1993) 1376 pp.

Kohlbrugge, H., *De Islam aan de deur. Op zoek naar een antwoord*. (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2001) 220 pp.

Lin, van, J. *Jezus Christus en andersgelovigen in Nederland. Tussen praktijk en theologie in school en plaatselijke kerk*. (Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 1988) 142 pp.

Mighelbrink, F., *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. (Amsterdam: Uitgeverij SWP, 2007) 271 pp.

Mochel, H., *In de Frontlinie, 100 jaar Leger des Heils in Nederland*. (Kampen: J.H. Kok, 1987), 176 pp.

Ringelberg, J. *Met de vlag in top. De geschiedenis van het Leger des Heils in Nederland (1886-1946)* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2005) 340 pp.

Salvation Books, *The Salvation Army In The Body of Christ, an Ecclesiological Statement* (London: Salvation Books, 2008) 96 pp.

Tennent, T. C., *Christianity at the religious roundtable. Evangelicalism in Conversation with Hinduism, Buddhism, and Islam* (Grand Rapids: Baker Academic, 2002) 268 pp.

The Salvation Army, *Salvation Story*. (London: The Salvation Army, 1998) 162 pp.

Artikelen / Brochures :

Reitsma, B.G.J., 'Een open brief aan christenen - Een verrassende uitnodiging van toonaangevende moslims?' in : *Soteria* 6^e jaargang I - 2009. 50 pp.

Jetten, M., 'Christenen en moslims ontmoeten elkaar. Inventarisatie van interreligieuze initiatieven in Nederland in 2007-2008.' In: reader ThemawEEK multireligieuze samenleving. ThemawEEK multireligieuze ontmoetingen. GPW VTO Jaar 2 - Semester 4.

Takken, H. 'Sekten en stromingen in de islam - brochurereeks 6', (Evangelië en Moslims, Stichting voor getuigenis en dienst onder Moslims in Nederland (z.j.)) 32 pp.

Gebruikte internetpagina's

Alaoui, H. , El-Fers, M., (2001) 'De heilige Koran in het Nederlands, The Holy Quran in Dutch', <http://members.chello.nl/m.elfers/koran000.html>

Arlandson, J. M, (z.j.) 'Apocryphal gospels in the Quran Fictional revelations must yield to the truth', <http://answering-islam.org/Authors/Arlandson/apocryphal.htm>

Evangelië en Moslims Stichting voor getuigenis en dienst onder Moslims in Nederland, (2009) 'Beleidsplan 2009 - 2012', www.evangelie-moslims.nl

Felder, H.C., (2008) 'The Qu'ran, heavenly of human?' www.givingananswer.org/articles/koran/html#43

Forum Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, (2008) 'Factbook 2008. De positie van moslims in Nederland. Feiten en cijfers'. www.forum.nl/pdf/factbook-islam-nl.pdf

Leger des Heils Nederland, (z.j.) 'Missie van het Leger des Heils' www.legerdesheils.nl/missie

Leger des Heils Nederland, (z.j.) 'Het Leger des Heils in Nederland', www.legerdesheils.nl/het-leger-des-heils-nederland

Onbekend, (2008) 'Raad van Europa kritisch over integratiedebat', http://www.nrc.nl/europa/article1882277.ece/Raad_van_Europa_kritisch_over_integratie_debat, 12 februari 2008, NRC

Post, H.M. (z.j.) 'Islam over één kam- geen eenheid in verscheidenheid', <http://www.basis-online.nl/index.cfm/1,114,384,0,html/Islam-over-n-kam-geen-eenheid-in-verscheidenheid>

Raad van Kerken, (2003) 'Samen viëren met mensen van andere religies', (Beraadsgroep Interreligieuze Ontmoeting) www.raadvankerken.nl/?b=31&/interreligieuze_ontmoeting

Raad van Kerken, (2009) 'Moslingroet puur in 't Nederlands', <http://www.raadvankerken.nl/?b=761;>

Rooms Katholieke Kerk, (z.j.) Nostra Aetate, Verklaring over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten (Tweede Vaticaans Concilie), www.rkddocumenten.nl/index.php?docid=610&id=0&toevoeging=

Speelman, G., (z.j.) 'A Common Word between us, oproep tot dialoog door moslims'.
Artikel voor 'Woord en Dienst', www.pkn.nl/moslims/info.aspx?page=12719

'Vieringen' (z.j.), verwijzing naar brochure 'Samen vieren met mensen van andere religies', <http://www.pkn.nl/moslims/info.aspx?page=12712>

Vogelaar, E. Ministerie van VROM/WWI, (2007) 'Integratienota 2007-2011'
<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=2706&sp=2&dn=w1009>

Vroom, H. (2009) 'Kritiek op Ramadan-groet',
<http://www.raadvankerken.nl/?b=767>

World Council of Churches, (1979) 'Guidelines on Dialogue with People of Living Faiths and Ideologies'.
www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/interreligious-dialogue-and-cooperation/interreligious-trust-and-respect/guidelines-on-dialogue-with-people-of-living-faiths-and-ideologies.html

Bijlage I Enquête ‘Een warm welkom, ook voor moslims?’

Enquête afstudeerproject ‘Een warm welkom, ook voor moslims?’

Uw medewerking aan deze enquête wordt gevraagd in het kader van een afstudeeropdracht ‘*Een warm welkom, ook voor moslims?*’ van kapt. mevr. I.S. Hoekstra-Rondaan in het kader van de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Bij voorbaat hartelijk dank voor de moeite die u neemt om deze enquête in te vullen.

Deze enquête beoogt informatie te verzamelen over de ontmoetingen tussen belijdend leden van het Leger des Heils Kerkgenootschap (heilssoldaten en adherenten) en moslims.

Bij het invullen van deze enquête is het van belang dat u in gedachten houdt dat er geen ‘juiste’ of ‘onjuiste’ antwoorden zijn. De enquête heeft ten doel inzicht te geven in de huidige situatie, dus het is van belang dat u uw eigen ervaringen en mening inbrengt.

Wanneer u het prettiger vindt om deze enquête anoniem in te vullen dan mag dit.

Het invullen zal ongeveer 20 minuten in beslag nemen.

Graag ontvang ik de door u ingevulde vragenlijst vóór 10 augustus retour. U kunt hiervoor - indien van toepassing - de bijgevoegde retourenvelop gebruiken. Uw medewerking wordt zeer op prijs gesteld!

Wanneer u het op prijs stelt om te worden uitgenodigd voor de feestelijke presentatie van het onderzoek (datum nog onbekend), dan kunt u onder aan de ingevulde enquête vermelden.

Heel hartelijk dank voor uw medewerking en Gods zegen toegewenst in uw werkzaamheden voor Gods Koninkrijk binnen het Leger des Heils.

Met vriendelijke groeten,

Immy Hoekstra-Rondaan

(kapitein)

korpsofficier korps Rotterdam Centrum

1. Algemene gegevens

a. **Naam** :

Korps :

b. **Lidmaatschapsvorm binnen het Leger des Heils :**

- ☐ Heilssoldaat
- ☐ Adherent
- ☐ Anders, te weten.....

c. **Taak** : *werkzaam binnen (u mag meerdere opties aankruisen indien van toepassing)*

- ☐ Kledingwinkel
- ☐ Raad&Daadbalie
- ☐ Inloophuis/Open huis/Koffiehoek
- ☐ Maaltijdproject
- ☐ Zingen met je Kind
- ☐ Kinderclub
- ☐ BVU (Bezoek voor U-groep)
- ☐ Anders nl.

2. Aanwezigheid en inhoud van de contacten met Islamitische gelovigen

a. **Heeft u binnen uw werkzaamheden binnen het Leger des Heils te maken met mensen met een islamitische achtergrond?**

Ja Nee (s.v.p. doorhalen wat niet van toepassing is)

(Mogelijkheid voor toelichting onderstaand)

.....

b. **Betreft dit.....** *(u mag meerdere opties aankruisen indien van toepassing)*

- ☐ Bezoekers
- ☐ Collega-vrijwilligers
- ☐ Anderszins nl.

c. *Hoe vaak heeft u deze contacten?*

- ☐ Minder dan eens per twee maanden
- ☐ Eens per maand
- ☐ Eens per week
- ☐ Eens per dag
- ☐ Anders, nl.

d. *Wat is in het onderwerp van gesprek tussen u en de mensen die u ontmoet? (U mag meerdere opties aankruisen indien van toepassing)*

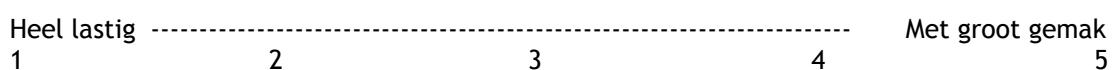
- o Functioneel contact (het meest wordt gesproken over te kopen artikelen, verstrekken kopje koffie/thee etc.)
- o Verkennend contact (het meest wordt gesproken over de zogenaamde ‘koetjes en kalfjes’, waardoor een bepaalde bekendheid met elkaar situaties ontstaat)
- o Verdiepend contact (het meest wordt gesproken over wederzijdse netwerkthema's, zoals over de gezinssituaties, werkgerelateerde thema's, geloofsthema's, maatschappelijke thema's, etc.)
- o Vriendschappelijk contact (het contact bevindt zich op een niveau waarbij naast het contact in het Leger des Heils zich ook heeft verplaatst naar wederzijds bezoeken van elkaar)

e. is tijdens deze ontmoetingen tot nu toe uitwisseling van geloofsbeleving een onderwerp van gesprek geweest?

- ☐ vaak
- ☐ zo nu en dan
- ☐ zelden
- ☐ nooit

f. *Zou u op een schaal van 1 - 5 kunnen aangeven hoe lastig of hoe gemakkelijk u het vindt om een gesprek rond geloofsthema's aan te gaan met iemand van islamitische achtergrond?*

Een score van 1 geeft aan dat u dit heel lastig zou vinden, een score van 5 geeft aan dat u dit met groot gemak zou aangaan?

d. Hoe ziet u uw eigen, christelijke geloof ten opzichte van de islamitische gelovige?

- ☐ Als een mede-gelovige die een aantal andere accenten heeft, maar gelooft in dezelfde God
- ☐ Als een andersgelovige wiens geloof echt anders is dan het christelijk geloof
- ☐ Geen specifieke mening over
- ☐ Anders, nl.

e. Wat vindt u - persoonlijk - dat het Leger des Heils ten opzichte van de islamitische gelovige zou moeten doen? (Slechts één keuze maken s.v.p.)

- ☐ Ik vind dat het Leger des Heils hem/haar voornamelijk praktisch kan dienen; het accent ligt met name op het lenigen van praktische noden
- ☐ Ik vind dat het Leger des Heils hem/haar praktisch kan dienen en waar mogelijk bekend kan maken met Jezus Christus als Verlosser; het accent ligt op praktisch dienstverlening én evangelisatie samen.
- ☐ Ik vind dat het Leger des Heils hem/haar bekend kan maken met Jezus Christus als Verlosser; het accent ligt met name op evangelisatie
- ☐ Ik vind dat het Leger des Heils hem/haar voornamelijk tegemoet kan treden met respect en zo zou kunnen meewerken aan het bouwen van bruggen tussen verschillende geloven als uiting van Gods liefde voor allen
- ☐ Ik vind dat het Leger des Heils een puur functionele taak heeft: vanuit die taak wordt er een dienst aangeboden (aanbieden koffie, aanbieden activiteit, dienstverlening binnen kledingwinkel, etc.) en deze taak moet zij zo goed mogelijk verrichten.
- ☐ Ik vind dat het Leger des Heils iets anders moet doen, nl.

4. Behoefte aan informatie met betrekking tot kennis rond islamitische geloof specifiek, andere geloven in het algemeen

a. Hebt u op dit moment behoefte aan uitbreiding van de kennis die u heeft van de Islam en de omgang met moslims?

Ja Nee (doorhalen wat niet van toepassing is)

b. Hebt u behoefte aan uitbreiding van de kennis die u heeft over andere geloven in het algemeen en de omgang met andersgelovigen?

Ja Nee (doorhalen wat niet van toepassing is)

Hartelijk dank voor de door u genomen moeite!

Bijlage II Onderzoeksresultaten belijdende leden

|

|

|

|

|

|

|

|

|

|

|

|

|

|

|

|

Bijlage III Onderzoeksresultaten korpsofficieren

BIJLAGE IV MINUTE BY THE CHIEF OF THE STAFF

2004/IA/12

MINUTE BY THE CHIEF OF THE STAFF

**Orders and Regulations for Officers of The Salvation Army:
Multi-faith Events**

The General has decided that ***Orders and Regulations for Officers of The Salvation Army, Volume 1, Part 2, Chapter 5, Section 2 'Followers of non-Christian religions'*** shall be and is hereby amended as follows:

A new paragraph 1 added as follows:

1. **Multi-faith relations.** Multi-faith events acknowledge the presence of different faith groups in the community and provide an opportunity for the Christian faith to be represented in a multi-faith environment.

The Salvation Army supports co-operation in events which celebrate our shared humanity, such as relief work, community development, and civic celebrations. When Salvationists are present at such events, they affirm what they believe to be true about God and their relationship with him, and give witness to God revealed to the world through Jesus Christ. However, participation in any form of multi-faith worship where the distinctive beliefs of Christians would be compromised is not allowed.

Current paragraphs 1-3 re-numbered 2-4.

Israel L. Gaither
Chief of the Staff

BIJLAGE V Tien regels voor zending

Overgenomen uit Infobulletin Evangelie & Moslims Nr. 96 - september 2009

Tien regels voor zending.

Op 24 juni jl. lanceerde het Christian-Muslim Forum in Londen de tien geboden voor zendingsactiviteiten tussen moslims en christenen. Diverse moslims en christenen reageerde op dit gezamenlijke initiatief.

Er waren geen problemen die deze regels noodzakelijke maakten, zo maakten de christelijke en islamitische initiatiefnemers duidelijk. Toch hadden ze het gevoel dat de verhoudingen soms onder spanning kwamen te staan door het al te enthousiast of ongevoelig uitnodigen van aanhangers van andere geloofsovertuigingen. Die tien richtlijnen luiden als volgt (zie voor de originele Engelse tekst: www.christianmuslimforum.org).

- I. Wij verkondigen en verspreiden ons geloof niet alleen in woorden, maar ook door onze houding, door wat we doen en door onze levensstijl.
- II. Bekeren kunnen we niemand. Dat kan alleen God. In onze woordkeus en onze aanpak behoren we te erkennen we dat de geloofskeuze van iemand eerst en vooral iets is tussen die persoon en God.
- III. Van ons geloof getuigen mag nooit iets dwingend krijgen, zeker niet wanneer we met kinderen en jongeren te maken hebben, of met kwetsbare volwassenen. Voorop staat dat iedereen zelf mag kiezen om onze boodschap te aanvaarden of af te wijzen en dat wij die keuze zonder rancune accepteren.
- IV. In onze zorg voor hulpbehoevenden en voor mensen in persoonlijke problemen zullen we geen misbruik maken van deze situaties om bekeerlingen te winnen.
- V. Wanneer we mensen uitnodigen om zich te bekeren, zullen we dat nooit verbinden aan financiële, materiele of andere lokkertjes. Bekering behoort een zaak van hart en verstand alleen te zijn.
- VI. We zullen ons niet laatdunkend of ridiculiserend uitlaten over andere religies.
- VII. We spreken open en eerlijk over ons geloof, ook als dat ongemakkelijk of zelfs omstreden is.
- VIII. Over de drijfveren van onze activiteiten zijn we eerlijk. Als we bij die activiteiten ons geloof uitdragen, dan informeren we de mensen daarover.
- IX. Natuurlijk is een geloofsgemeenschap blij met nieuwe leden, maar we gaan met gevoel om met het verlies dat anderen daardoor ervaren.
- X. Het is pijnlijk als iemand die we kennen en van wie we houden ons geloof vaarwel zegt, maar we respecteren die stap en we forceren hem/haar niet om ervan af te zien. Ook zullen we die persoon het leven achteraf niet zuur maken.